digitized by ukrbiblioteka.org

УКРАЇНСЬКА
ЛІТЕРАТУРНА ГАЗЕТА

місячник літератури, мистецтва, критики, наукового і громадського життя

Рік III. ч. 9 (27) Вересень 1957 р. Ціна 50 н. пф

Криза нашого образу історії

Лев БІЛАС

Недавно померлий еспанський філософ Ортега і Гассет розвинув в одному із своїх блискучих есеїв наступну тезу: «модерна людина», що появилася коло 1600 року в результаті кризи «людини середньовічної» попала й собі, на початку нашого століття, в кризу, що досі ще не закінчилася, і з неї, за всякою правдоподібністю, народиться новий тип людини. Так Ортега приєднався до тих мислителів і мистців, які вже більше ста років проповідують прихід «нової людини»: Конта, Фльобера, Гайне, Доносо Кортеса, Буркгардта, Достоєвського, Ніцше, Шпенґлера й ін. Науково обґрунтував цю гіпотезу недавно один з передових сучасних соціологів Альфред Вебер (брат Макса Вебера, в «Der vierte Mensch, 1956, але вже й раніше в «Kulturgeschichte als Kultursoziologie», 1935).

Абстрагуючись від того, чи «четверта людина» (як можемо назвати за А. Вебером цю «нову людину» будучности) дійсно прийде на зміну «модерної людини», чи ні, і як вона буде виглядати, — вперте пророкування її приходу вказує щонайменше на те, що «модерна людина» дійсно перебуває в стані кризи, яку давно вже відчули її винятково інтуїтивні та спеціяльно обдаровані й вдумливі представники. В цьому, зрештою, нічого дивного. Будучи найбільш динамічним, «фавстівським» типом людини, вона від свого народження знаходилася в вічному русі, «в дорозі» до нових, незнаних і незбагненних обріїв і цілей, досягнути яких їй не було призначено: вже хоч би тому, що кожне досягнення рівнозначне статиці, отже смерті динаміки. Змінюючи своєю неустанною працею світ, технізуючи його, вона змінялa й себе, ставала поволі іншою, а замислюючись — в особі своїх чільних представників — над цими змінами, вона пробувала визначити їх напрям.

Дивлячись ретроспективно, анамнеза останньої великої кризи, в якій ми ще перебуваємо, не представляє особливих труднощів. Її головні джерела це інтелектуальна революція на переломі 17-18 стол., а далі індустріяльна революція, що почалася в 18 столітті в Англії, та революція політична й суспільна, що почалася майже рівночасно в Франції: словом, криза «модерної людини» є нерозривно сплетена з її ростом. Поширившися на всю Европу й Америку, а згодом на весь світ, революція індустріяльна витворила нову, технічну цивілізацію й нові соціяльні верстви, а революція політична й суспільна, сполучившись з нею, — нові суспільно-політичні й правові форми. Ці зміни стали підставою для нових революцій; згадаймо тільки мистецьку з кінця минулого та початку нашого століття, наукову, що захопила в першу чергу точні — фізико-природничі науки. Всі ці революції, зрештою, ще не закінчені й світ все ще перебуває в добі трансформацій.

Революційні зміни в технічному світі, що недавно відкрили обрії нової, «атомової» доби, спричинили те, що інші революції, головно ті, що відбувалися в духовій і моральній сферах, так важливих для тотальної кризової ситуації, в якій єдино може народитися нова людина, відійшли в нашій свідомості на задній плян. Але згадаймо тільки події останніх десятиліть: обидві світові війни, більшовицьке «середньовіччя», економічні кризи, вкінці концтабори та газові камери. Всі вони завдавали нищівних ударів пануючій «буржуазній» моралі, цій дитині «тимчасової» моралі Декарта, й показали «модерній людині» її друге, викривлене в демонічній гримасі, обличчя.

Невід'ємною частиною сьогоднішньої кризи є криза «образу історії» модерної людини: того, як вона свою історію, тобто себе саму, бачить. Відношення людини до історії було все одним з конституюючих чинників поодиноких людських «типів», культур та культурних епох. Нічого дивного, що й «модерна людина» створила свій історичний світ, власний образ історії, при чому кавзальна пов'язаність цих двох понять — «тип людини» й «образ історії» так складна, що — як у інших подібних випадках — годі сказати, яке з них старше, первинне. Істотними для нас, однак, є не ця проблема, і навіть, покищо, не сам образ історії «модерної людини», тільки симптоми його кризи, які найкраще можна собі уяснити, коли візьмемо до уваги два го-

(Далі на 5 стор.)

Юрій ШЕРЕХ: БІЛОК І ЙОГО ЗАБУРЕННЯ

Присвята П. С.

«Невеличка драма», другий і останній роман Валеріяна Підмогильного, побачив світ у формі книжки тепер, через 27 років після публікації в київському «Житті й революції», в 1930 році. Авторові було б тепер 56 років, коли писано роман, йому було 28. Хто читає романи з продовженнями в журналах? Фактично читачі дістають роман уперше тепер. За це вони будуть вдячні редакторові видання Юрію Бойкові і видавництву, що сховалося за назвою «Перша українська друкарня у Франції».

«Місто» було твором конкретним і многогранним, воно належало до школи Бальзака й Мопассана. Читач діставав біографію, речеву й психічну, героїв, образи Києва в його околицях і центрі, садах і бульварах, ресторанах, кавярнях і культурних закладах, панораму міського життя, перекрій побуту різних соціяльних прошарків — студентів, дрібних крамарів, інтеліґенції, мистецької богеми. Порівняння з «Містом» одразу зраджує відмінний характер «Невеличкої драми». Дія теж відбувається в Києві, але місто не цікавить більше письменника. Ми знаємо, що Марта Висоцька мешкає на Жилянській вулиці, а Льова Роттер на Печерську, на Арсенальній, але це тільки назви, орієнтири, а не образи. Як у драмі, не як у романі, дія прикріплена до одного місця, це місце — кімната. Переважно кімната Марти Висоцької, часом — її суперниці, Ірен Маркевич. Раз, тільки раз автор вивів своїх героїв на коротку мить до Андріївської церкви, але і тут не показав самої церкви: «Широчезними залізними сходами вони увійшли на тахльовану паперть церкви, що стояла щільно над урвищем горба. Потім досить вузьким проходом між церковним муром та балюстрадою вийшли на північний бік її, що стримів над прірвою. Простора площадка позад церкви була теж тахльована, і їхні кроки дзвінко пролунали в порожнечі цього відлюдного закутку». Не образ церкви тут даний, а тільки образ відлюдности її. Діятимуть два, ось рамка для їх дії.

«Місто» було соціяльний роман, «Невеличка драма» — камерний. Там автор шукав широкого тла, тут він волів би подати своїх героїв на абстрактних чорних сукнах. Побут перестав цікавити Підмогильного. Пильний читач може повизбирувати багато натяків на нього — то згадано профшколу, то місцевком, то соробкоop, то українізацію. Але це тільки принагідні згадки, і ці речі не цікаві авторові. Він не зупиняється коло них. Вони важать стільки, скільки телеграфний стовп для подорожнього в поїзді.

Якщо покластися на логіку сюжету, «Невеличка драма» — про кохання. Про відміни кохання. І про відміни кінців кохання. П'ять чоловіків закохані в Марту. Льова Роттер, продавець соробкоопу. Давид Семенович Іванчук, безробітний кооператор. Дмитро Стайничий, інженер з Дніпропетровська. Товариш Безпалько, завідувач відділу статистики Махортресту. До цих чотирьох Марта байдужа. Вона віддається п'ятому, Юрієві Славенкові, професорові біохемії. Не тому, що він професор. Побутові мотивації тут нічого не важать. Логіка не важить теж. Якби тут грала ролю логіка, Марта повинна була б вибрати або Льову, бо він любить її коханням-приязню і коханням-відданістю, або Дмитра, бо він чесна людина й хоче заснувати родину. Льова втілює, отже, платонічне кохання в усій його чистоті, Дмитро — практично-тверезе, побудоване на розрахунку — так треба, так добре. Іванчук репрезентує чисто тваринний сексуальний потяг. Безпалько, власне, зайвий у цій схемі типів кохання, в ньому поєднані риси Іванчука й Дмитра. Він появився в романі не стільки з ідеологічних причин (як усі інші герої), скільки радше з сюжетних. Ми побачимо це далі.

Але ні платоніка, ні родинність, ні сексуалізм не знаходять відгомону в Марті. Знаходить його ірраціональна пристрасть. Її репрезентує Славенко. З ним заходить Марта в любовне коло, і розрив цього кола стає кінцем роману. Іншим претендентам лишається сердитися (Дмитро), мститися (Іванчук і Безпалько) або все пробачити (Льова). Вони діють у сюжетних лініях роману: Безпалько виганяє Марту з праці (і для цього він є в списку дійових осіб), Іванчук спричиняється до її виселення з кімнати, Дмитро приносить Марті вістку про зраду Славенка з Ірен, Льова рятує ситуацію, знаходить для Марти нову кімнату. Але в любовній інтризі вони не діють, вони статичні. Діють тільки Марта й Славенко. Це робить твір ще більш камерним. Це твір про двох, і він відбувається в чотирьох стінах.

Одначе це дивні двоє. Марта має сякутаку, досить нескладну зрештою, біографію, але не має характеру. Єдине, що ми знаємо про її вдачу, це те, що вона глибоко й віддано кохає. Славенко має характер, але не має біографії. Він був студентом і став професором. Більше про перебіг його життя ми не знаємо нічого. Дії обох героїв зведені майже виключно до їхнього кохання, а в їхньому коханні підкреслено, що воно зовсім не індивідуальне, що так само поводяться, ті самі слова говорять, так само зідхають і так само переживають мільйони інших пар. Чи не парадоксальне становище: відсіяти об'єктивний світ; помалу усунути з сцени інших героїв, — щоб лишитися кінець-кінцем з постатями без облич або з навмисне невиразними обличчями? Чи вірити логіці сюжету? Чи справді це твір про кохання?

Ще одна обставина збільшує сумнів. Роман повний філософування. Як на твір про кохання, навіть про типи кохання, філософування надто багато. Найбільше міркує вголос Славенко. Він говорить про непотрібність мистецтва, про практицизм сучасної людини, про характер науки, про суть нації, про ролю кохання в житті людини, а найбільше про білок і про розум. З його висловлювань не зароджується пристрасних сперечань, ніхто всерйоз їх не заперечує й не відкидає, як ніхто всерйоз і не приймає. Вони звучать як проповіді, і часом це навіть дратує. Іноді інші персонажі починають міркувати вголос і собі, і так само в формі свого роду монологу. Льова виступає автором короткого монологу про ролю логіки в житті. Навіть плиткий і вульгарний кооператор Іванчук одного разу висловлює філософську тираду про ролю розуму. Тирада ця якнайменше пасує до його характеру. Нарешті, цього не вистачає, і слово забирає безпосередньо автор. Він обдаровує нас семисторінковим трактатом про те, що таке життя з біологічного погляду (горіння як метаболізм, обмін речовин), що таке біохемія, що таке білок і амінокислоти. Теорія протеїнів чи роман про кохання, — що ж таке зрештою «Невеличка драма»?

Інтерес Славенка, ну і нехай автора, до проблеми білка зрозумілий. Славенко ж бо професор біохемії. Але якщо ми не знаємо всієї біографії Юрія Олександровича, то чи не могли б ми обійтися і без історії його лябораторних спроб?

Виявляється, що ні. Білкові авантури Славенкові щільно зв'язані з його філософією. Його філософія... Ставлення до неї, оцінка її показується віссю книжки. Ось вихідний пункт Славенка: «Земна людськість зростає, і кожного нового зайду на землі треба нагодувати, одягти й узути... Людність загине, якщо їй не пощастить сконцентрувати всі свої сили у вищих, розумових сферах діяльности». Але життя коротке, а природа приготувала низку засідок, щоб перешкодити безперешкодній діяльності розуму. Інстинкти тягнуть людину до насолод — тут і виступає кохання, як також естетика, національні атавізми. «Життя людське обмежене й коротке, а робота нескінченна й незмірна... Ні години змарнованої, бо навіть хвилина не вертається ніколи!» — «Я щасливий, веде далі Славенко, що живу в ту добу й у тій країні, коли й де розум гостро протиставлено всьому кволому, нікчемному, чуттєвому, чим так щедро обдаровує нас природа». І нарешті: «Нова людина буде байдужа до кольору вбрання й до смаку їжі, та зате знатиме смак розумової радости».

Проблема кохання розв'язується просто: «З цими дурницями треба кінчати руба. Фізіологічний потребі, якої природа, на жаль, для мене не пошкодувала, я мушу забезпечити нормальне заспокоєння», — але на цьому й годі. Мистецтву даний теоретичний бій: «Мистецтво постало як наслідок нерозуміння природи й життя; це нерозуміння мистець переносить, не розв'язуючи, в художній твір, дістаючи в цьому ілюзорне заспокоєння, якого зазнають і ті, хто в тій чи тій формі цей твір сприймає». Нова людина не витрачатиме часу на мистецтво: це буде «тип шофера, простий, бадьорий і взброєний практичними, власне технічними знаннями».

Ніхто не заперечує цих і подібних казань Славенкових на сторінках роману. Не схрещуються леза ідеологічних мечів, наче в порожнечу лунають проповіді цієї сумнівної доктрини. Мовчання це спершу незрозуміле. Потім воно з'ясовується. Воно з'ясовується, коли Славенко за-ко-ху-є-ться. Бій його теоріям дано, але не теоріями, а розгортанням сюжету. Програ бою на полі кохання веде за собою програ на всіх полях. Славенко забуває про свої лябораторні спроби, він щасливий в обіймах Марти. Він чує «Юрчик», він каже «Марта», і більше йому нічого не треба. Він починає відчувати мистецтво. Марті він каже: «Життя прекрасне, це кожен десь потай припускає, а ти висловлюєш це просто й одверто. Це бринить також у кожному рядкові поетів, дарма чи вихваляють вони життя, чи похмуро заперечують. Тим то поезія захоплює нас, хоч і не витримує розумової критики». Чуєте, читачу, — захоплює!

Ага, говорить тут читач. Тепер усе ясно. Підмогильний показав конфлікт між розумом і почуттями і тріюмф почуттів. Не поспішаймо. Це ще тільки середина роману. Ми нарешті знайшли центральний конфлікт «Невеличкої драми». Це конфлікт раціонального і ірраціонального, байдуже чи це останнє буде коханням, мистецтвом чи відчуттям приналежности до нації. Ми знаємо тепер, чому ніхто не заперечував Славенкові: бо автор дав йому змогу безперешкодно заперечити самого себе. Раціональне проти ірраціо-

(Далі на 2 стор.)

У майстерні Григора Крука на Швабінґу в Мюнхені. Майстер при праці з своєю ученицею. Докладніше про нього в одному з наст. чисел

digitized by ukrbiblioteka.org

Білок і його забурення

(Закінчення з 1 стор.)

нального найкраще, на думку автора, виявить себе не в ситуації, скажімо Льова проти Славенка, а в ситуації Славенко проти Славенка. Але говорити про перемогу ірраціонального ще передчасно. Читаймо далі.

А далі історія досить тривіяльна. Шквал пристрасти пронісся. Він не потривав хоч трохи довшого часу. Славенко повертається до своїх спроб над білком і до своїх намагань побудувати своє життя за пляном. Він вирішує кинути Марту. Він повертається до своєї первісної філософії. Епізод кохання здається йому тепер тільки прикрим гаянням часу, порожньою пригодою. Не було в ньому нічого ні цікавого, ні оригінального. Це було просто забурення білка, того білка, що становить сутність людського життя. І Славенко одружується з Ірен, без кохання, просто тому, що це найощадніший у часі спосіб розв'язати статеву проблему.

Вихована на «Сердешній Оксані» й «Катерині», ми повертаємося тепер думками до Марти. Бідна дівчина! Знеславлена, знечещена, покинена... Автор іде назустріч сподіванням читача. Так, покинена, зовсім самотня... До того ж її звільняють з праці. До того ж її виселяють з кімнати. Отже, безробітна, отже, бездомна. Ну, чим не новітня Катерина? І чи Славенко не був супроти неї новим москалем, новим копитаном, якщо не за пашпортом (українець, ще й — енко), так за своєю ідеологією? Отже, новий варіянт зведеної українки, України!!!

Не поспішаймо знову. Кімнату знайдено. Праця знайдеться, бо в Марти добра кваліфікація. На новому мешканні Марта не зустріне ніколи своїх ворогів-наклепників (Отих, що «жіночки лихо дзвонять, матері глузують»). І роман кінчається тим, що Марта солодко спить. Так, не в ополонку кидається, а спить здоровим, міцним сном. Усе було нормальне в цьому нормальному забуренні білка, і все кінчилося нормально. Пристрасті, страждання — це належить до усталеного шляху кожного. Невеличкі драми Марти й Славенка можна обчислювати статистично, як продукцію вугілля, падучі зірки чи автомобільні нещасливі випадки.

Щоб підкреслити нормальність цього забурення білка, що його люди звуть коханням, автор змушує саму Марту шукати оригінального завершення свого кохання ще тоді, коли їй здавалося, що Славенко її кохав. Є, здається їй, три кінці кохання й усі відомі: «одружіння, знелюблення одної сторони й обопільне вичерпання, що вибухає сварками, докорами й прокляттями». Нарешті вона знаходить те, що їй видається першим, небувалим розв'язанням: добровільно зректися свого щастя, коли воно в повному розквіті, самохіть розпрощатися з милим. Так вона робить, але тільки для того, щоб дізнатися про свою поразку в цьому, і то поразку подвійну. Поперше, вона знаходить таке розв'язання проблеми в літературі, в «Комедії любови» Ібсена. Подруге, що ще гірше, вона довідується, що коли вона дійшла свого рішення про добровільну розлуку, Славенко, її Юрчик, уже думав тільки про те, як її покинути, отже, «знелюблення однієї сторони» вже наступило.

Значить, мав таки рацію Славенко? Усе тільки білок, тільки стандартні реакції його, тільки його нормальні забурення, що менше з них ми звемо коханням, а більше, що вивершується повним розкладом білка, — смертю: «Смерть нізвідки не приходить, а постійно пробуває в середині нас... Смерть не має в собі тих таємниць, що їх витворив жах і людська уява. Обмін речовин припиняється, настає якась мить байдужости, зціпеніння, потім починається процес розпаду білка, процес простий і добре відомий». Отже, розум, тільки розум може пояснити суть речей, дати змогу доцільно перебудувати життя людини й суспільства. Треба, значить, усе поставити на службу розумові.

Якщо помилковими були б рівняння Марта — Катерина і Марта — Підмогильний, то не менш хибне рівняння Славенко — Підмогильний. І Підмогильний показує марність намагань Славенка устами самого Славенка. Тоді, коли Славенко визнає, що навіть якби він знайшов у висліді своїх спроб змогу створити синтетичний білок, це нічого б не розв'язало в житті людства. І ще більше тоді, коли він дозволяє собі здати справу з марности повстання розуму, частини, проти закону всесвіту, цілого: «Наші пояснення всі нікчемні й нічого, зрештою, не пояснюють. У великому x, що ми силкуємось розв'язати, завжди лишається трохи менший x, а в ньому знову ще менший, і так до без кінця, аж поки замість одного великого x не здобудемо безліч манісіньких, але однаково незрозумілих». Гіпертрофія раціонального, що її репрезентує Славенко, показується теж не чим іншим, а забуренням білка. Різниця тільки та, що цей вид забурення не такий загальний, як той, що зветься коханням. Він дещо більше поширився в наші дні, але і він був завжди, тільки вражав не кожного, а поодиноких людей. І це є невеличка драма число два, невеличка драма Юрія Олександровича Славенка.

Аж тут ми справді і вперше зустрічаємося з автором, з Валеріяном Підмогильним. Він змінився за ті небагато років, що відокремили його від «Міста». І там був у нього нахил до іронії, до скептицизму, але там на перший плян вибивався жадібний інтерес до життя, до різноманітности людей, їхніх почувань і реакцій. Речником скептицизму був поет Вигорський, постать другорядна, що казав: «Життя таке просте, що починає кінець-кінцем здаватися таємничим. Заспокойтесь. Люди, як і числа, складаються з небагатьох основних цифр, у різних варіяціях, звичайно». Тепер осуга гіркоти й розчарування впала на самого Підмогильного. У свої двадцять вісім років він постарівся й зневірився. Він наче відчув темне провалля наступних десятиліть, як відчував його Іван Дніпровський, казавши: «Гнида розкошує на нашій прекрасній планеті... Гряде царство гниди, якому не буде кінця». Люди стають для автора формулами хемічних реакцій, і гіркий скептицизм прикритий тільки іронією та ще математичною вивіреністю композиції твору, що веде від чотирьох («Четверо в одній кімнаті, крім дівчини») до двох («Двоє в одній кімнаті, крім дівчини»), до одного, до сп'яніння коханням, висміяного назвами розділів з дешевих оперет і романсів, і до повної самоти, спародійованої алюзією на клясичну в українській літературі тему покритки («О, Боже мій милий, за що Ти караєш її, молоду»).

Якби не ця іронія, якби не ховання за свої формульні персонажі, Підмогильний міг би, мабуть, за епіграф до своєї невеличкої драми взяти рядки з Лермонтова, — вони загально відомі, але нагадаю їх:

Что страсти? — ведь рано иль поздно
их сладкий недуг
Исчезнет при слове рассудка;
И жизнь, как посмотришь с холодным
вниманьем вокруг —
Такая пустая и глупая шутка...

Але Лермонтов ще знав трагізм життьових ситуацій, а для Підмогильного усе тільки — невеличкі драми.

Чи був другий і останній роман Підмогильного твором протисовєтським? У політичному сенсі, розуміється, ні. Передусім тому, що політика не існує в романі для автора. Його твір філософський. Його позиція — своєрідний агностицизм. Спроби ототожнити Славенка з совєтською ідеологією вкрай наївні. Клясова боротьба ані трохи не цікавить Юрія Олександровича. Матеріялізм йому смішний: «Матеріялістична наука! Це сміливо сказано. Наука не є ні матеріялістична, ні ідеалістична. Вона є наука та й годі. Вона безстороння і за напрям своїх висновків не відповідає». Славенко визнає існування Бога, тільки він байдужий до Бога, бо Бог невпізнанний методами науки і, зрештою, міг би він сказати, нічого не міняє в законах функціонування й забурень білка.

Спроби причепити романові Підмогильного націоналістичну ідеологію нагадують мені того анекдотичного персонажа, який на фразу про красу зоряного неба відповідає: — Але бачите Великий Віз? Де воли з нього? Випряжені. Ким? Москалями. Не дамо! Москалям! Наш! Великий! Віз! — З «Вальдшнепами» Хвильового «Невеличка драма», з Аглаєю Марта мають стільки ж спільного, скільки з Одісеєю чи Іліядою, з Пенелопою чи Кассандрою.

Роман Підмогильного спрямований не проти совєтської влади як такої, а проти ширшого об'єкта, якого частиною тільки є совєтська система. Проти технізованої доби в житті людства. Але він протисовєтський, бо він незалежний. Бо він безмежно іронічний супроти релігії розуму й супроти релігії прогресу. Бо він говорить про обмеженість розуму і про відсутність прогресу і протиставить цим модним релігіям гіркоту свого агностицизму.

До політичних памфлетів і до українського націоналізму твір Підмогильного не причетний. Це невелика біда. Зате він причетний до української літератури. І він має в ній своє місце. Його місце серед інтелектуально-іронічних романів кінця 20-х років, якими українська література зустріла добу технізації з її політичним вступом — терором 30-х років. До цих романів належала Йогансенова «Подорож доктора Леонардо». Але особливо близький до «Невеличкої драми» Домонтовичів «Доктор Серафікус», писаний одночасно, хоч опублікований уперше 1947 року. Схожість двох творів така разюча, що якби не певне знання, що вони були написані одночасно і незалежно, слід було б говорити про майже копіювання. Але в дійсності це дві одна від одної незалежні відповіді українських письменників-інтелектуалістів на проблеми доби.

Як Славенко, доктор Комаха — вчений, що вреґляментував усе своє життя, щоб служити науці, зокрема виключив усе чуттєве й почуттєве. Як Славенко, він зазнає поразки в зустрічі з жінкою, втіленням ірраціонального. Тільки в Домонтовича Бер зраджує Комаху, а не він її, і бідному подоланому Комасі не лишається нічого, як писати листи до Бер, що ніколи не будуть відіслані. Обоє, Домонтович і Підмогильний, так приводять раціональне до поразки. Тільки Підмогильний іде далі, показуючи поразку і ірраціонального, другу невеличку драму, драму Марти. Може тому, що «Невеличка драма» написана на рік пізніше від «Доктора Серафікуса»?

Роман Підмогильного «Невеличка драма» поступається своєю літературною вартістю «Місту», своєму попередникові. Занадто цей пізніший твір симетричний, математично розрахований і занадто камерний. «Місто» написане на ширшому подиху. Одначе з погляду світової, а не української літератури значення «Невеличкої драми» може більше. «Місто» бо і своєю філософією і своєю мистецькою будовою належить до традиції Бальзака й Мопассана. Шляхетна традиція, і перенесення її в українську прозу — подія великої ваги. Але з погляду европейської літератури це все таки епігонство. «Невеличка драма» попри риси обмежености оригінальніша на европейські мірила. Вона дивиться не назад, не в XIX сторіччя, а вперед. Я назвав би її де в чому перед-екзистенціялістичним твором. Експериментальна камерність її рамок нагадує пізніше «Huis-clos» Сартра. В ототожненні життя з драглистим білком є передчуття пізнішої екзистенціялістичної концепції людського тіла як купи слизу. Агностицизм твору дає передчути ідею закинености людини на землю.

Цих зв'язків не слід перебільшувати. Головного в екзистенціялізмі — ідеї втручання в життя попри його гидь і приреченість — у Підмогильного нема. Може ще нема, а може й не було б, коли б він міг писати далі. Усе таки, імена Кіркеґора й Кайзерлінґа не даремно з'являються на сторінках «Невеличкої драми». Твір Підмогильного невеличка, ніким не помічена, але все таки ланка в світовому літературному процесі.

Усе це робить видання «Невеличкої драми» подією. Хочеться ще раз висловити вдячність видавцям за те, що вони дали нам цей твір. Правда, вони думали, здається, що видають роман про українськість Великого Воза. Ну, що ж коли так, — це тільки їхня власна невеличка драма. Порадимо їм, за прикладом Марти, добре заснути, і вся гіркота пройде.

Юрій ШЕРЕХ

Чи існує канадійська література

Від редакції: Автор цієї статті канадієць і канадійський літератор українського походження. Він систематично займається перекладами української літератури на англійську мову. Зокрема, Михайло Лучкович переклав книгу Миколи Приходька «Один із 15 мільйонів», що звернула на себе увагу канадійської та американської преси. Кілька місяців тому Михайло Лучкович закінчив працю над англійським перекладом книги Тодосія Осьмачки «Ротонда душогубців». Саме тепер є в друку зроблений М. Лучковичем англійський переклад 900-сторінкового роману Іллі Кириляка «Сини землі».

Тепер часто запитують: чи існує канадійська література? І коли так, то що вона собою являє?

Найкращий спосіб вияснити питання — це звернутися до тих течій думки, що переважають тепер у Канаді.

В одній статті, надрукованій у «Мек Лінс Магазін» (жовтень, 1955), канадійський автор Лайонель Шапіро виступає проти «міту, нібито існує якийсь заглушений голос Канади». Л. Шапіро твердить, що його книжка була продана в найбільшій кількості примірників (бестселер) завдяки тому, що він відмовився прийняти «задимлену легенду, нібито канадійський письменник мусить порпатися в корінищах, лишаючи світ і успіх для інших».

Але що таке успіх — це дуже дискусійне питання. Дехто міряє успіх грошовими надходженнями. Для мене успіх — це коли ваша книжка живе не один скороминущий момент, але безконечно, бо вона має оте глибоко закорінене почуття й носталгічні спогади, що роблять усіх нас родичами, незалежно від того, якого ми походження, чи як далеко живемо один від одного. Тому я не бачу нічого помилкового в порпанні в корінищах і в зацікавленні такими людьми, яких бачимо, наприклад, у «Синах землі» Іллі Кириляка.

Пан Шапіро роздратований твердженням проф. Ф. М. Салтерса, що канадійська література є «академічна й безґрунтовна», що «ми повинні відкопати традиції народної поезії й фолкльору, від яких мусить залежати кожна здорова література», що «найкраще в мистецтві відбруньковується прямо від народу... Якщо ми колинебудь маємо створити справжню канадійську літературу, ми мусимо заякоритись у канадійському способі життя».

Пан Шапіро відкидає ці погляди Салтерса й розгортає далі свою тезу, кажучи, що «канадійська літературна традиція мусить доконечно народитися у Канаді, але вона набуде якостей традиції спершу в зовнішньому світі, а вже пізніше в Канаді».

Коли я думаю про манеру, в якій Ілля Кириляк написав свою книжку, як він здобув своє надхнення від людей, серед яких жив, і потім утілив їх у гарну повість, вищезгадані нападки пана Шапіро здаються мені безсенсовними. Саме тому я і взявся перекласти на англійську мову «Синів землі» Кириляка, що цей роман відповідає моїм поглядам на те, яким мусить бути канадійський роман.

І чому саме «Сини землі» це справжній канадійський роман? Бо цей твір має все те, що заперечує Шапіро: він зариває ся в корінища, використовує традиції фолкльору, займається канадійськими характерами, місцевостями, ситуаціями й проблемами. Звідси — суто канадійська природа цього твору.

Д-р Лорн Пайрс, редактор «Раєрсон Прес» (Торонто), який тепер редагує «Сини землі» для видання англійською мовою, пише: «Щоб зробити якийсь важливий вклад чи то в Канаду чи в світ, ми мусимо бути свідомо канадійськими — і хоч наша мета є співучасть у творенні світової літератури, ми не можемо цього інакше зробити, як за допомогою наших канадійських очей і нашого канадійського життя, як організму». «Мистецтво є мистецтво і наука є наука, незалежно від того, де ви їх знайдете. Але для нас мають спеціяльне значення ті мистецтва і науки, що досліджують наш природний ґрунт і вияснюють нас як народ для нас самих та для інших, бо наше національне існування залежить від них». «Канада грає важливу ролю в Північній Америці. Коли її народ знайде сам себе й буде готовий інтерпретувати свої власні характеристики, дух і якість його країни, то він має зробити дуже цінний вклад у континентальну культуру».

Так, існує така річ на світі, як канадійська література, але вона перебуває ще в дитячій стадії. Їй бракує ще глибини, щоб досягнути філософського вгляду й кругогляду. Вона занадто переповнена поверховими явищами канадійського життя.

Проза є комплексне мистецтво, каже Лайонель Стівенсон, канадійський критик. Вона досягає своєї досконалости лише згодом, у розвитку цивілізації, і комплексність, складність — ще не опановані багатьма канадійцями. Покищо найкращим зразком нашої канадійської прози лишається «Мері Чепделейн», розповідь про французьких канадійських піонерів. Що зробив Люїс Гімен для Квебеку, те зробив Ілля Кириляк для Західньої Канади.

Повертаючись до питання про дійсно канадійську літературу, треба погодитись із одним критиком, що не все те є канадійською літературою, що написане в Канаді. Щоб канадійська література могла існувати, каже Маргарет Ф. Оссолі, «певна оригінальна ідея мусить оживити націю і свіжі течії життя мусять викликати свіжі думки в берегах того життя». Ці слова були написані понад сто років тому, коли США були на світанку їх літературного пробудження. Я надіюсь, що ми сьогодні в Канаді є на світанку нашого літературного пробудження.

Михайло ЛУЧКОВИЧ

Тодосій ОСЬМАЧКА

ДУМКИ

Хто зве людину лицемірною, той зневажає її обережність. І це слово, лицемірство, вигадане для того, щоб порушувати усталений лад суспільства і викликати із людських душ притишений там хаос.

*

Коли все людство зробиться обережним, тоді сам Бог стає людиною і віддає себе на смерть, аби послабити силу слова «лицемірство», щоб люди зрузуміли, що і неспокій буває божеством.

*

Не згубиться у чорта хвіст і не зникнуть у нього роги... І в ангела не погасне вічна білина його шат, коли якийсь дурень викачається у болоті. Свині не йдуть у рахунок...

*

Бог рахує, а чорт краде,
Але бідне й цьому раде.

digitized by ukrbiblioteka.org

ЛЮДИНА, ЩО СТОЇТЬ ЗБОКУ

Богдан БОЙЧУК

Мова тут про першу книжку 25-річного Колліна Вілсона «Автсайдер» (у перекладі — «людина, що стоїть збоку»), яка появилася в Англії минулого року, і недавно перевидана в Америці.

Чотири видання «Автсайдера» в Англії розійшлися негайно, а відгуки в літературному додатку «New York Times», в журналах «Saturday Review» і «Time», — у повній гармонії з лондонською критикою. У чому суть?

«Автсайдер» — не роман. Не сенсаційна повість. А, так би мовити, аналіза. Вілсон з окремих думок, з мистецьких образів і біографічних матеріялів визначніших постатей останніх двох століть формує уявну людину — автсайдера. Але, читаючи книжку, з усією інтенсивністю відчуваємо, що автсайдер не уявний. Він живий. Він цьогочасна проблема. Хто такий автсайдер? — людина, що стоїть збоку. Що не вміщується в суспільні рамки. Що п'є самотність і нудьгу життя. Це не анормальна людина. Бо, наведім слова Тодосія Осьмачки: самотність людини не є... стан егоцентризму, а тільки такий самий крик, як і «гвалт рятуйте». — Автсайдер це той, хто здібний бачити більше і жити глибше. Хто шукає тільки правду, голу правду. Дуже сильно відчуває пласкість того, що зветься суспільним життям, і кричить. Кричить самотністю. Він хоче бути вільний; хоче, як казав Кіркегор, просто бути, без впихання його у будь-які філософські чи суспільні обмеження.

*

А тепер детальніша характеристика, що дозволить глибше розуміти автсайдера як людину і як проблему нашого часу. Характеристика ця у різних письменників різна. Але є спільний знаменник для всіх автсайдерів: це презирство до всього конвенційного і бажання знати, не вірити.

Для Сартрового автсайдера життя — це країна сліпих, де всі шляхи ведуть в нікуди. І йому зовсім байдуже, яким шляхом іти. Щоб тільки йти. Герой «La Nausée» вибрав шлях, на якому він сам: «я живу самотньо, зовсім самотньо...» Так і мусить бути. Бо він знає чуттями, що стан нудоти поза ним. Не в ньому. Nausée — нудота навкруги, у стінах, речах, людях. Герой повісті відчуває життя, відчуває свободу й екзистенцію речей тільки в хвилини найвищої напруги волі.

Камюсів автсайдер («L'étranger») зовсім відмінний від Сартрового. Він просто людина. Не геніяльна. Без відчуттів. Ставиться до життя байдуже, воно для нього без вартостей. Сприймає речі, жінок, любов і навіть надреальність незворушено, як звичайний ковток води. Тільки наблизившись до смерти, відчуває ніби струм свободи: коли людина здібна починати все від початку.

Так не сприймав життя і напівстоїчний автсайдер Гемінґвея. Він згубив контакт з минулим. Всі ідеї, родинні чи суспільні святощі — для нього порожній звук, без ніякої ціни («Soldier's Home»). Йому конечно тільки жити, повно жити. І єдина річ, що має значення в житті, — це знати, що робиш одну і тільки одну річ. Правильну річ («The San also Rises»). Гемінґвеїв вклад в аналізу й розуміння проблеми автсайдера, твердить Вілсон, на цьому й закінчився. У пізніших творах, замість поглиблення, Гемінґвей пішов шляхом описування війни, жорстокостей, крови і сексуальних взаємин. Навіть у творі «Старий і море» немає нічого, крім відваги, яка є сумнівної вартости, бо смерть неґує її. Це, зазначимо, суб'єктивна думка Вілсона, яка, по-нашому, від правди далека. Також аргумент, що смерть анулює відвагу, — ніякий аргумент. Бо смерть неґує все, включно з проблемою автсайдера і самого Вілсона. «Старий і море» — один з найкращих творів Гемінґвея з кожного погляду. Щобільше, саме в пізніших творах Гемінґвей прийшов точно до такого висновку, як Вілсон при кінці своєї книжки: жити! Вміти пережити все життя у трьох днях чи трьох годинах («For Whom the Bell Tolls», «The Old Man and Sea»).

*

Проблема автсайдера не народилася з нічого. Він не фізично спотворена дитина двадцятого віку. Коріння його сягають у ґрунт минулого. Автсайдер попередніх століть був романтик, що з ласки суспільства мав місце «непрактичного мрійника», дивака. Його можна схарактеризувати, каже Вілсон, словами: «Де правда?», «Де знайти правду?» Останнім представником такого романтичного автсайдера є Герман Гессе. Але його герой уже людина нашого століття. Безнастанно роздирана світом хаосу і світом морального порядку. Ця людина прагне до самореалізації, чи краще, найвища ціль цієї людини — це єдність свого роздертого надвоє світу.

Наш же автсайдер не питає «Де правда?», а скептично кидає: «Правда? Що вони під цим розуміють?» Отут і проблема. Кожний автсайдер хоче свободи, шукає реальности. Але що таки реальність? Що вони під тим розуміють? Ось декілька розумінь питання, «що таке реальність?» —

Барбюс: Знання глибин людської природи.

Велс: Кінова стрічка; цілковита ніщота людини.

Рокантен: Гола екзистенція, що неґує і паралізує людський розум.

Мерсо: Велична байдужість універсуму. Не зважаючи на те, що ці дурні і півреальні людські істоти роблять, — реальність завжди світла і незмінима.

Гемінґвей: Хвилина, коли ти робиш

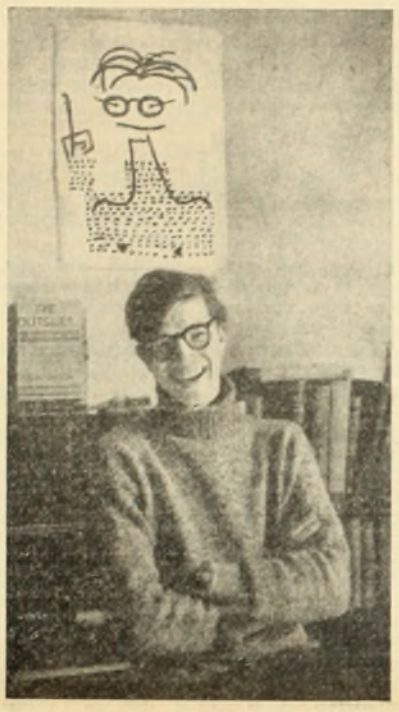

Коллін Вілсон

одну і тільки єдину річ. Коли знаєш, що ти не безвартісний і випадковий хід на соціяльній шахівниці.

Т. Е. Лоренс: Незбагненність. Випадкові проблиски її (реальности, Б. Б.) породжують тільки турботи, бо руйнують мене для щоденної ніщоти, не кажучи, де знайти інший шлях життя. Після того моє життя стає безвартісним фарсом.

Ван Ґог: Прометеївські страждання.

Ніжинський: Бог на одному кінці, мука на другому.

Широкий обсяг. Думки, що ведуть до абсолютного ні або до абсолютного так. І яка роз'язка?

*

Ключем розв'язки питання автсайдера в аналізі Вілсона можна вважати наступне спостереження Вільяма Джеймса: «... здорово думаючі за звичкою живуть на сонячній частині їхньої межі болю; пригноблені й меланхоліки живуть поза нею — в темряві й непевності... І чи не виглядає воно так, що той по одній стороні (межі болю, Б. Б.) потребував би відмінної релігії від того по другій?» Як сам Вілсон запримітив, велику частину проблеми автсайдера можна розв'язати просто усвідомленням (самим автсайдером), що він людина творча, що його роля формувати духовість і вести людство. Це усвідомлення дасть йому і місце, і ціль. Але не кожний автсайдер є мистцем, інтелектуалом чи провідником. Тому відразу виростає ідея Джеймса: відмінної релігії. Саме відмінної. Яку б автсайдер міг прийняти, як добру статтю в щоденній газеті. Релігія «здорових» не для нього. Це, до речі, ніяка релігія. Бо ці здорові не живуть нею. Це форма, ґалерія ідолів.

До потреби релігійної розв'язки можна дійти і з аналізи філософського світу Фрідріха Ніцше, що вже з дитинства був пройнятий релігійністю, — і його напади на християнство були в суті релігійними імпульсами, бо християнство, на думку Ніцше, не було релігійне досить. Вілсон твердить, що Ніцше (усвідомивши, що крім інтелекту є ще тіло) увійшов у конфлікт не так з Христом, як з Лютером. Бо в Христа немає неґації тіла.

Проблема автсайдера — є проблемою не самого інтелекту, не самих почуттів, не самого тіла. А всіх трьох. Тому для розв'язки її треба інтуїтивного мислителя. Мислителя-мистця. Таких мислителів давав у минулому схід Европи. Вже Толстой старався знайти відповідь на питання сьогочасного автсайдера. І його відповідь: в образі людини, що сидить на дереві, похиленому над безоднею; угорі на скелі реве голодний лев, а коріння під'їдають миші. І не зважаючи на те, що кожної хвилини може провалитись у безодню чи попасти у лев'ячі щелепи, людина простягає руку по листок з краплею меду. Значить: без уваги на трагізм і цілковиту абсурдність існування — треба жити. Знайти собі найглибшу ціль життя і всім людським єством кинутись у вир його.

На думку Вілсона, величезний вклад в аналізу автсайдера зробив Достоєвський. Один його герой спромігся (у ліжку з повією) заговорити до найчорніших глибин людської душі, показати, що єдиний вихід — це любов. Але сам герой слабодухий. В нього немає сили волі перебороти своє роздвоєння. І прокляття автсайдера — його чаша життя. Раскольніков відчуває потребу релігійного оновлення, потребу воскреснути з мертвих, як Лазар. Найглибшою синтетичною аналізою автсайдера взагалі є «Брати Карамазови», де Мітя, Іван і Альоша — тіло, інтелект і емоції, — три властивості екзистенціяльної людини, автсайдера. «Брати Карамазови» — тільки аналіза. Розв'язки немає. Але аналіза ця веде до розв'язки. Вказує на потребу релігійного переродження. Що в корені зводиться до: люби і живи. Бо бажання жити є в сутті релігійним, що побачимо далі.

*

Почнемо з твердження, що автсайдер є людиною релігійною, людиною великої уяви, людиною візій (релігійність тут в розумінні шляху суб'єктивної самореалізації індивіда). Він мусить знати. А щоб знати, треба глибокої самоаналізи, треба розбудити життєві сили в самому собі. Як Рамакрішна в хвилину схоплення меча в святині, щоб покінчити з життям, в хвилину безпосереднього контакту із смертю, — відчуває, як раптом у нього вливається море свідомости, море думки. І після цього самоусвідомлення немає уже сумнівів — треба жити! Повно. Релігійно.

До подібної розв'язки прийшов і Ґантана: після довгого посту дійшов до цілковитого ослаблення тіла і не міг уже вийти з річки, в якій купався. Ухопившись за стеблину, останками сил вибрався на берег, — і в хвилину найвищої напруги, з дотиком смерти — збудився до життя. Подібні приклади є і в християнських святих. До релігійної розв'язки дійшов також Джордж Фокс, який у активній релігійній дії знайшов свою суб'єктивну самореалізацію. Таку ж розв'язку знайшов Вильям Блейк, — своєю невичерпною релігійністю та бажанням експериментального знання, до здобуття якого треба ще мати візійні можливості, треба бути людиною візій або контемплятивним поетом.

Навіть, кінець-кінцем, погорда і презирство автсайдера до всього конвенційного є релігійною ознакою. Згадаймо Христа з поясом у храмі.

Отож, за Вілсоном, розв'язка проблеми екзистенціонального автсайдера мусить бути релігійна.

*

Останні висновки: книжка Вілсона — це тільки поставлення проблеми. Розв'язки немає. Вартість її аналітична. Важливе те, що Вілсон оцінює трансцендентні вартості життя. Можна також мати застереження: Вілсон, наприклад, не бере під розгляд цілий філософський світ авторів, а тільки окремі думки, які йому потрібні для остаточного висновку. Аналізуючи біографічні явища (Ван Ґог, Ніжинський) засобами модерної психології, можна дійти до зовсім протилежних Вілсонові висновків — знову ж суб'єктивна і цілеспрямована інтерпретація. Але це речі релятивного порядку. Книжка в загальному вартісна. Вілсон — людина з ерудицією й глибокою аналітичною перцепцією. І якщо успіх першої книжки не матиме неґативного впливу, якщо автор піде шляхом поглиблення — то ми маємо підстави вірити в появу його релігійної розв'язки.

„Попіл імперій"

Ми повідомляли вже про вихід у світ поеми Юрія Клена «Попіл імперій». Це видання, що має 350 сторінок великої вісімки, оздоблене портретом Юрія Клена роботи М. Дмитренка, дбайливо пророджене Євгеном Маланюком і сином покійного поета В. Бурґгардтом-Кленом, вийшло в світ накладом українського підприємства Safe-Way Construction Company Ltd., Toronto. Цьому підприємству належить щира подяка від українського громадянства за те, що воно уможливило повне видання досі ще ні разу повністю не друкованої епопеї. У жовтні минає десять років з дня смерти Юрія Клена, і видання «Попелу імперій» стало найкращим відзначенням цієї річниці. Треба сподіватися, що заснована в Торонто «Фундація імени Юрія Клена» зуміє за підтримкою таких українських підприємств, як Safe-Way, видати всі намічені шість томів Юрія Клена.

В короткій передмові до цього видання «Попелу імперій» Євген Маланюк пише:

«Про повну оцінку такого твору, як «Попіл імперій», говорити ще дуже завчасно. Того роду твори вимагають, передовсім, певної «дистанції», перспективи. «Вже самі розміри цієї монументальної епопеї змушують шукати особливого мірила. Бувши явищем у нашій літературі майже без прецеденту (винятки «Великий льох», Шевченка, «Похорон» Франка та деякі спроби В. Пачовського), «Попіл імперій» вимагав би, понадто, нової й особливої точки погляду та особливих же критеріїв. Тому, не без жалю, приходиться перенести відповідальність такої оцінки на майбутнього літературознавця, вірніше — історика літератури.

«Покищо можна лише загально відмітити, що родовід цього останнього, смертю автора якби перерваного і тому ніби недовершеного (як і наша епоха) твору, сягає імен, які називати не завжди легко й зручно. Це — Данте з його „La divina commedia" Це Ґете з його «Фавстом». Це Красінський з його „Komedia nie-boska". І лише частково — це „Dziady" (так звані дрезденські) Адама Міцкевича.

Можна стверднти, що саме Данте передусім присвічував авторові під час праці над «Попелом»: на це виразно вказує друга частина твору, де виступає сам Данте і яка не випадково написана саме терцинами.

«Ці твердження, до речі, ні в чім не зменшують істотно національного характеру твору, про що свідчить як його загальний дух, так і суто українська своєю традиційною психологією третя частина, нав'язана до „Енеїди" Котляревського і повна суто козацького гумору, що переходить у пекучий сарказм.

«Сучасний, зневірений і приголомшений добою, читальник напевно поставиться до цих тверджень з певною дозою скептицизму. Той читальник стільки вже мав розчарувань. І так трудно йому, по стількох досвідченнях і спустошеннях, повірити у велич, сприйняти її. Та існує, поза критикою й літературознавством, ще один підхід, бодай найпевніший: це безпосереднє ознайомлення з твором, безпосереднє сприйняття його, як своєрідного феномену творчого духу.

«І саме до цього ми маємо сміливість закликати читальника, не переконуючи його і не вмовляючи в нього нічого.

«Ми певні, читальник узріє і переконається сам, що „Попіл імперій" є річ, позначена гербом величности, і твір, справді, великої літератури, вживаючи цього стертого поняття у властивім, а не демагогічнім чи легковажнім значенні.

«До цього залишається додати ще один, сказати б, аргумент, більш раціональної категорії.

«Освальд Бурґгардт — Юрій Клен писав цей твір вже далеко не молодиком. Поетом тільки ліричним він з природи своєї не був. Величезна особиста культура, глибоке знання світової літератури, глибоке творче й плідне (прекрасні переклади Рільке й Ґеорґе, пізніше — Шекспіра, Рембо, Маллярме й Валері), нахил до філософічного уняття теми — це були найвиразніші прикмети покійного письменника, що недаремно зайняв катедру в однім з найстарших університетів Европи.

«Отже, поет Юрій Клен в професорові Освальді Бурґгардті не вибухнув раптовим ліричним з'явищем, а дозрівав поволі у вимірах філософічної глибини та епічної широчини, понадто, в умовах особистого досвіду такої катастрофальної епохи, як наша.

«І, думається, що до такого завдання, як „Попіл імперій", Юрій Клен допіру в зрілім своїм віці став приготований вповні. Його перекладні поезії були — школою, його лірика була — шкіцами (з них найбільшим „Прокляті роки") до великого полотна. І „Попіл імперій" логічно стався тим великим полотном, тим центральним твором цілого життя».

Надсилайте замовлення на «Попіл імперій» Юрія Клена на адресу: Jurij Klen Foundation 575 Queen St. W., Toronto 28, Ont., Canada

digitized by ukrbiblioteka.org

Борис АНТОНЕНКО-ДАВИДОВИЧ

Що живе й по смерті

ПАМ'ЯТІ СТЕПАНА ВАСИЛЬЧЕНКА

З нагоди 25-ліття з дня смерти Степана Васильченка (11 серпня 1957) Антоненко-Давидович опублікував свої спогади про письменника в журн. «Дніпро» і в «Літературній газеті» (від 13 серпня). Цей останній передруковуємо тут повністю.

Редакція

Вмирає людина, та по ній лишається її праця. Не стає письменника, та твори його живуть, промовляють тисячам і мільйонам читачів, на їх ґрунті росте й ширяться далі література, приходять нові і включають в її безперервний ланцюг свої ланки, і життя невпинно простує далі своїм широким шляхом у майбутні віки, у наступні грози й весни. Смерть — то лиш окремі сумні епізоди, що не годні проте, затьмарити тріюмфального ходу життя. Життєвий процес — безкінечний, і, з цього погляду, перемагає не смерть, а вічно молоде життя.

По небіжчикові лишаються ще спогади. Про Степана Васильченка в мене лишилося їх чимало, і дещо з того я подаю тут.

Ця людина справляла дивне враження. Коли подивитись на неї здалека перший раз, її можна було навіть вважати за сварливу, невжиту, за чоловіка з важкою, крутою вдачею. Та досить було з ним познайомитись, промовити перше слово, як перед вами поставала зовсім інша людина. Передусім, вражала усмішка — добродушна, щира. Людина, що так безпосередньо всміхалася, не могла бути лихою. І це одразу ж притягало до Степана Васильченка. В цій його усмішці мінилася внутрішня теплота і майже юнацька сором'язливість. Почувалося, що маєш справу з хорошою людиною, органічно не здатною на щось недобре, на якийсь неетичний вчинок. Але збагнути його враз, уявити собі той внутрішній світ, що ним жила ця людина довгими зимовими вечорами в якійсь глухій школі, — годі було ..

Якось у двадцятих роках я завітав ранком до Степана Васильовича на Лук'янівку, де він жив у маленькій кімнаті при великій триповерховій школі імени Франка. Це була неділя, і в школі — нікогісінько. Я довго блукав порожніми лунякими коридорами, поки потрапив до його комірчини. Постукав у двері і на кволий витук зсередини увійшов.

Перед моїми очима постала характерна для помешкання Степана Васильовича картина: маленька кімнатка, незастелене ліжко, два старі стільці, плахта і портрет Шевченка. В кімнаті холодно, шибки пойняли лапасті лисиці, посередині стоїть «буржуйка» — залізна пічка тих часів — з розчиненими дверцятами, і коло неї лежить оберемок дров та коробка сірників. Видимо, господар лагодився розпалити грубку, але забув. Коло стіни маленький стіл, на столі відкритий каламар, перо, аркушики дрібненько писаного рукопису. Все це говорило за те, що Степан Васильович допіру гарячково працював, забувши про холод, незапалену грубку й розкрите ліжко. Сидів він біля стола в кожусі, повернувшись до дверей. Мені стало прикро, що перебив йому роботу.

— Вибачте, Степане Васильовичу, я до вас краще іншим разом ...

— Та чого там! Заходьте. То я так, — поки не пересадив своїх героїв на папір, чогось не спиться. Тож і не спав ніч.

Я сів на стілець і враз помітив дивовижну річ, що ніяк не пасувала до спокійного, врівноваженого Васильченка і його добродушної усмішки. В руках у нього був маленький блискучий револьвер. З несподіванки я просто отетерів. Замовк і здивовано роззявив рота. Певно, на моєму обличчі відбився такий безмежний подив, що Степан Васильович аж засміявся.

— Думаєте, стрілятись намірився? Я — мужицького роду, такого в нас не водиться ... Вийшов оце ранком коло школи прогулятись, аж дивлюсь — вилискує щось ...

Він непорозуміло здвигнув плечима і розвів руки, несвідомо, але точно повторюючи свій жест, зроблений тоді, коли знайшов при дорозі загубленого чи навмисно кинутого допотопного, трохи заржавілого «бульдога».

— То я і взяв його. Поклав на підвіконня й забув. А оце пригадав, та й роздивляюся. Це з таких семінаристи колись стрілялися .... Дивлюсь я на нього, і щось мені наче оповідання укладається. Часом якась отака річ цілу історію розкаже ...

Він замислено крутив у руках револьвера, а я стежив за його обличчям, намагаючись вчитати його думки. Певно, заходить на якийсь новий «Талант», подумав я, коли це раптом зовсім інший, по-юнацькому загонистий голос дисонансом пролунав у маленькій кімнаті:

— А чи ж він стріляє?

Не встиг я навіть слова промовити, як Степан Васильович метко підкинув руку в напрямі стіни, і нас обох на хвилину приглушив досить сильний, як на «бульдога», постріл.

— Стріля! — чи то здивовано, чи то по-дитячому радісно сказав він, і широка усмішка заграла на його обличчі. — Ще й добре б'є! Глядіть, яку дірку зробило, — весело сказав він, підходячи до капітального муру, де зяяла маленька дірочка з барнавою плямою облупленого тиньку.

Я сидів, як зачудований. Ну, хто б міг подумати, що під цими літніми зморшками, які свідчили не про битий шлях у житті, а про манівці й злидні, криласа така жартівлива, навіть дещо необачна вдача! Степан Васильович розпалив пічку, одсунув свої папери й умостився на стільці, не кидаючи свого кожуха.

— А давайте оце, як потепліє, кинемо наші шпаргали, чорнило, візьмемо по цілку та й підемо пішки в мандри. Місяців отак на два! Люблю я пішки мандрувати. Ідеш собі, а тут перед тобою байрак, річка, жита зеленіють, а там село. Простір! ... А людей скільки побачимо! І які тільки цікаві люди бувають ... Та що там і казати — ходімо! — запропонував він категорично, і лице його одмінилося зовсім. То говорив молодий Васильченко, слухач учительського інституту, палкий юнак. Чорні очі його молодо блищали, зморшки розгладились, він одхилився далеко на спинку стільця і, вичікуючи, дивився на мене.

Я охоче дав згоду, й ми поклали на весні вирушити.

— Якби мені не серце, я чорт-зна скільки вимандрував би по світу! — промовив він.

Але рушити в цю подорож нам так і не пощастило. А шкода! Які б іще нові, незнані сторони скромної людини із зморшками на лиці і юнацькою вдачею розкрились би самі передо мною під час цих «сковородинських» мандрів ...

«Мир ловив мене й не піймав», сказав колись Сковорода, але цього не міг би повторити Васильченко. «Мир» обіймав його часом гарячими обіймами друзів, часом крижаними обіймами, обіймами недругів-націоналістів, та Васильченко не тікав від нього, навпаки — кидався з головою в цей мир. Він не пускався на солодкі сантименти і не вдавався в безсилий розпач, сприймав життя таким, як воно є, перепускаючи свої враження через тонку лабораторію емоцій, де виливалась ясна призма, хоч і сповитого лагідною журбою, та все ж бадьорого і радісного світогляду.

Якось на весні, тільки-но станув сніг, ми вирядилися вдвох за місто до Пущі-Водиці. Це була ініціятива самого Степана Васильовича.

— А поїдьмо за город та хоч глянемо, що в тій природі діється! Сидиш у цих стінах, як у в'язниці, і нічого не бачиш, а воно ж — весна вже ...

Ми йшли густим бором, простуючи в гущавину, де було відлюдно і стояла густа передвечірня тиша. Розмовляючи про тодішню літературу, я між іншим поскаржився на несправедливість критики. Степан Васильович осміхнувся.

— А ви ще звертаєте увагу? Я давно вже кинув, — і він дуже різко висловився про тих своїх «цінителів», що в критичних роботах звинувачували його в хуторській обмеженості.

Я повторив істину, що справжня критика стимулює дальший поступ літератури. Степан Васильович стенув плечима.

— Від своїх критиків я не бачив цього, і мені лишалося тільки прислухатись до голосу читача.

Я висловив сумнів щодо категоричности цього критерію — думок і оцінок читача. Таж і думку читача ця таки критика може опрацьовувати й відповідно скерувати, до того ж історія літератури знає чимало курйозів, коли твір, що мав тисячні тиражі й заполонював читацькі голови, не відзначався художньою якістю.

— А що ж було робити? — нахиляючись зірвати сон-цвіт, сказав Степан Васильович. — Про мене критики більше мовчали; я навіть думаю, що вони свідомо замовчували мене.

Я подумав тоді: справді, яка наша критика несправедлива до Васильченка! Куди вже там мені з своїми дрібними непорозуміннями й прикростями! Я не міг зрозуміти, з яких це фатальних причин з поля зору нашої тодішньої критики майже випали Тесленко, Васильченко чи, скажімо, Гнат Хоткевич.

Степан Васильович раз-у-раз нахилявся, зриваючи синій сон і обережно укладаючи букетика. Було дивно дивитись на цю постать у довгих, навислих на черевики штанах, з майже дитячою усмішкою і синіми, журними квітами ранньої весни.

Хтось із критиків якось непевно закинув був Васильченкові обмежене коло спостережень, хуторянство і мало не просвітянщину. Щоправда, це зроблене були мельки, закид не підпирався ґрунтовними дослідженнями Васильченкової творчости. Але все ж лишився певний гіркий присмак і в небіжчика, і в його читача.

Герої Васильченкові — прості, звичайні, такі, як їх багато жило по наших селах і містечках, а за ними стоїть скромний, дуже вибагливий і суворий до себе автор. Автор, що вмів у найпростіші речі, в нескладні людські відносини внести тепло і оповити їх специфічним, властивим тільки йому, Васильченкові, флером любови до людей.

... Я переглядав дрібно писані рукописи небіжчика. Пошарпані зошити, окремі аркушики й клаптики паперу, де застигла творча авторова думка. Все це рясно вкрито поправками, часто перекреслено, написано наново і знову скорочено ... Я бачу, як суворо і дбайливо перепускав автор з творчої лабораторії свій художній доробок. Якась невелика новелька виростала з кількох наспіх нагамузляних у записнику фраз на велику річ, потім вилежувалася хтозна який довгий час, щоб знову авторова рука скоротила її мало не вдвоє, попереробляла окремі місця, подумала над ними вдосталь і аж тоді хібащо вже пускала до друку. Надто бо автор шанував художнє слово, щоб нехтувати його або, зрікшись звичайного для нього сільського та шкільного тла і ґалерії знайомих персонажів, братися за нову тематику нашого сьогоднішнього міста, де він почував себе ще новаком.

Осінь — як життя. В ній і запліднення і смерть. Гаряче спалахує востаннє багряним рум'янцем осіннє листя, щоб умерти. Бурштином і золотом сяє жовтневий ліс, журно думаючи про кінець. Ясною старістю сріблиться на полях сивизна бабиного літа. І тут же сходять зелені вруна. Осінь ...

Поза всім іншим, Васильченко був чудовим співцем осени. Його осінь — це не журна, безнадійна негода, не розпачливий мінор, як у декадентів, а сумирна, достигла осінь, коли заплідниється озиминою земля, коли небо стає кришталево прозорим і глибоким, а ночі вітряні й холодні, коли слух стає чуйнішим і мисль працює ясніш.

Я пам'ятаю один осінній фраґмент. Верталися з полювання на село. Нас було п'ятеро молодиків і з нами набагато старший Степан Васильович. Полювання випало невдале. Було вже пізно вертатись додому. Зайшов ранній осінній вечір.

Ми поскладали свої рушниці, ягдташі, зручніше вмостилися навколо вогнища, і над болотяною млою тихо знялася пісня:

Із-за гори кам'яної
Голуби літають.
Не зазнала розкішоньки,
Вже й літа минають ...

Цю пісню дуже любив Степан Васильович, і ми знали про це. Його зморшкувате лице оповила тиха жура. Він поволі перегортав ломачкою жар і замислено дивився на вогонь. Жарини відсвічувались в його темних очах, і очі, у відповідь їм, жевріли тугою і радістю. Тугою — бо:

Ой, догнали літа мої
На калиновім мості ...

Радістю — бо ця людина знала життя, відчувала його, розуміла і любила. Любила широко — на повні груди, на вщерть серця.

Місяць помалу викотився з-за хмар і освітив далекі, по-осінньому замріяні простори. Над нашими головами продзвеніла крилами пара запізнілих крижнів. Степан Васильович тихо зіп'явся на ноги, одвернувся від огнища і мовчки почав споглядати місячну далечінь.

Місяць котився далі своєю одвічною зеленавою путтю, розтинав гартованим кружалом поплутану вовну хмар, і хмари полохливо відбігали від нього, мчали похапливо кудись у безвість. А за ними тихо линули над болотами слова пісні ...

Коли з числа живих раптом відходить твій товариш, твій літературний учитель, повний ще творчих сил письменник, тоді стає самотньо і моторошно. Бо одна річ — логічно закінчити свій біологічний процес, що, як і все живуще, доходить свого кінця, і зовсім інше — коли раптово уривається життя, і незакінчена робота ще ніби дзвенить, як обірвана струна, в кімнаті, де лежить мертва, така знайома тобі, така близька людина ...

Серпневий ранок був гарячий, як полудень в липні. Десь здалека підкрадалась уже осінь, та природа не підпускала її до наших країв. Сонце сипало каскади розпеченого проміння, щебетали, як завжди, птахи в саду, і голубіло безхмарне небо. Я щойно повернувся з полювання, кинув у холодку забиті чирята й розклав на столі чистити рушницю. Я закрутив уже шомпол, коли раптом мій погляд випадково спинився на краєчку газети, облямованому жалобною рамкою. І в очі впали два слова:

СТЕПАН ВАСИЛЬЧЕНКО. Впали і застигли непорушно. І на мить стало холодно й темно.

Я побіг до будинку літераторів. Розчинені навстіж двері. Тиша. Говорять напівголосно, пошепки. Наспіх мальований портрет письменника, червона щойно застелена китайка на столі, квіти. Айстри, жоржини, півонії ... Я переступив тихо поріг бічної кімнати. Там у труні лежав він, Степан Васильченко.

А сонце так само сипало крізь відчинене вікно гаряче проміння, десь щебетали птахи, і спокійно голубіло далеке небо.

L'UKRAINE DE MES JOURS BLEUS

Українсько-французький маляр Олекса Грищенко, що йому ще два десятки років тому Фернанд Леже пророкував щасливу мистецьку дорогу, видав у паризькому видавництві «Кольомб» ще одну книжку під назвою, що в заголовку («Україна моїх блакитних днів»). Ще одну, бо він видав їх уже кілька, з них назвемо «Відношення російського малярства до Візантії і Заходу» і «Два роки в Константинополі» (обидві теж французькою мовою). «Україна моїх блакитних днів» (222 стор.) — це фільм-спогад мистця про дитинство, про Україну кінця 19 — початку 20 століття. Це десятки найрізноманітніших постатей, починаючи від діда-чумака і кінчаючи Михайлом Коцюбинським (у якого автор бував на вечорах у Чернігові) чи Миколою Зеровим (який замолоду часом гостював у Грищенків, сусідуючи з ними в Кролевці); це також не лише намальовані мистцем з надзвичайною пластичністю пейзажі України, а й невичерпне джерело гумору, збірка народних пісень, калейдоскоп політичних подій, що відбувалися в Росії й на Україні в часи революції.

Враження чужинця від книжки Грищенка висловив в листі до автора французький письменник Жорж Дюамель (член Французької Академії):

«... Я прочитав знамениту книгу. Географи вчили мене, що смуга чорнозему виходить з України, щоб пройти через Росію і згубитися в Сибірі ... Ви ж дали прегарну, вражаючу картину Вашої батьківщини — України. Маю приємність подякувати Вам і переслати мій справді сердешний привіт».

«Фігаро літтерер» писав в рецензії на цю книжку:

«... Це твір чарівний і кольоритний, що відкриває французькому читачеві не лише чудові пейзажі, якими пропливає Дніпро, але, правду кажучи, відкриває весь 40-мільйоновий народ».

Недавно Максим Рильський, перебуваючи кілька днів у Парижі, турбувався про видання українських радянських письменників французькою мовою, щоб бодай цим способом познайомити Францію з Україною та її культурою. Незабаром у видавництві Ґаллімара мають вийти «Вершники» Юрія Яновського з передмовою Люї Арагона. Приємно відзначити, що майже одночасно, трохи випереджаючи той переклад, появилася і книжка автора з еміґрації — Олекси Грищенка. Дуже бажано було б, щоб «Україна моїх блакитних днів» появилася і українською мовою.

Л. П.

Марта КАЛИТОВСЬКА

ЛИСТ ДО МАЛЬРО

Я плакала разом з вами,
коли умирав Кіо.
Я знаю, так як і ви:
Кіо мусів умерти,
Кіо не міг не вмерти,
Кіо згинув за других,
за себе самого,
і за щось інше;
щось, що в його душі
змішане з криком і потом
виросло стеблом рижу
і горя.
І ще крик малої дитини
в горлі його тремтів.
Він повз запорошеним шляхом,
і курява м'яко тулилась
до рани.
Кіо не плакав.
Хтось біля нього прикляк:
пара великих очей.
Вони ставали більші і більші,
і більші ...
В їх запорошену синь
вільно ішла людина:
ноги ступали певно,
руки держалися вільно,
неслися гордо плечі.
Але усміхнених уст
Кіо не бачив.

digitized by ukrbiblioteka.org

Ілько БОРЩАК 1)

Драгоманов у Франції

(За невиданими документами)

Восени 1870 року виїхав з Києва за кордон 29-річний вчений, щоб готуватися до професури в київському університеті. Михаило Петрович Драгоманов був тоді вже вченим, дооре відомим як в українському громадському житті, так і в київських наукових колах взагалі, бо встиг уже захистити 1869 року магістерську дисертацію: «Вопрос об историческом значении римской империи и Тацит», що викликала не абиякий рух в київських реакційних колах. (Консервативні професори Київського університету знаишли, зовсім несправедливо, в тій дисертації соціялістичну пропаганду. Рецензія на дисертацію М. Драгоманова з'явилася в «Журнале Министерства Народного Просвещения», 1870, III, та в «Русском Вестнике». Це затримало затвердження Драгоманова на професорську катедру і ледве не пошкодило його відрядженню за кордон).

Перебувши вісім місяців у Берліні, де він слухав виклади славетного Момзена (це було якраз у самому розпалі франко-німецької війни), Драгоманов, через Прагу та Відень, дістався в середині листопада 1871 року до Фльоренції, тоді столиці Італії, де почав збирати матеріяли для своєї праці про культ Мітри, для чого він їздив з Фльоренції до Риму и Неаполю.

Але ця суто спеціяльна тема не перешкоджала Драгоманову займатися українознавством. Геть пізніше Драгоманов писав, що він не був політиком, а вченим, політиком зробили його обставини, але це твердження не зовсім відповідає дійсності. Той, хто уважно простудіював життя й творчість Драгоманова, мусить прийти до переконання, що Драгоманов мав у крові хворобу «політики», ту хворобу, що про неї писав ще Тукідід і що від неї людина не може ніколи зилікуватися.

Можливо, що в обставинах іншого народу і за іншої доби ця хвороба виявлялася б лише час від часу і політика була б лише побічною діяльністю вченого, але Драгоманов був українець, а становище української науки було тоді таке, як зрештою й нині, що він мусів зробитися політиком, точніше — стати, озброївшись науковими знаннями, на оборону українства, на яке ишов наступ з усіх боків. Зрештою, так уже зложилася доля недержавних слов'янських народів 19 віку, що головні їх вчені були одночасно й політиками: згадати б хоча чехів Палацького й Масарика...

«Психологічно Драгоманова, — писав його учень і сучасник, — тягло до Заходу, до Франції та Італії зокрема. На романському Заході все йому було до смаку — і життєвий лад, і культурна традиція, і історичні спогади, і пам'ятки мистецтва. Драгоманов давав перевагу французькій і італійській мовам...» (Овсянико-Куликовський, журн. «Наше Минуле», 1918, ч. 2, стор. 50-57).

Щоб краще пізнати романський світ, Драгоманов зробив у вересні 1872 року коротку (через брак грошей) подорож до Провансу, огнища тодішньої романської культури. Край той цікавив Драгоманова, про що він пише з Фльоренції листа до Навроцького (30 березня 1872): «Працюю я, між іншим, над переглядом теперішнього прямування у Франції до децентралізації й федералізму поруч з народженням провінціяльних літератур, як фламандська, провансальська, бретонська, — але доки до Франції не доберусь, скінчити не можу, та, окрім того, не знаю, чи буде ця тема так занятна для Галичини, як, — мені здається, — потрібна для Росії...» (акад. Студинський. Переписка М. Драгоманова з Навроцьким. «За сто літ», I, Харків, 1927, стор. 97).

Про свою подорож до Провансу Драгоманов коротко писав до В. Навроцького 23 січня 1873 року: «...У Франції (Прованс, у котрий я нарочно їздив прошле літо й познайомився з головними вожаками діла) — по всій позитивній совісті мушу сказати, що з усіх таких проявок українська хіба чи не сама серйозна, опріч хіба флямандської й катальонської».

Де саме Драгоманов був у Провансі влітку 1872 року і з якими «вожаками діла» познайомився, ми не можемо документально ствердити, не зважаючи на кількаразові заходи...

«Драгоманов, — писав М. Бучинський до В. Навроцького 11 лютого 1872 року, — нині у Фльоренції і в Провансі, щоби писали о нас, не без нас...»

«Щоби писали о нас, не без нас», Драгоманов і зложив у Фльоренції свій епохальний нарис „Il movimento letterario Ruteno in Russia e Galizia (1798-1871)", що з'явився під псевдонімом (треба було Драгоманову оглядатися на царський уряд) — Ucraino в поважному тоді європейському журналі „La rivista europea" (лютий 1873, стор. 476-89; березень, стор. 73-90. Є окрема відбитка: Firenze, 1873, стор. 44. Головний редактор журналу Де Губернатіс — італійський вчений, санскритолог, історик літератури (1840-1913), зазначив у примітці до статті Драгоманова, що «автор її ліберал і наш приятель». Оце він дає свій журнал «для корисної дискусії». 1879-80 з передмовою Де Губернатіса з'явився «Dizionario degli scrittori contemporanei», Firenze, 1270 стор., де є замітки про Антоновича, Драгоманова, Куліша, Черкаського... Є й французьке видання цього біографічного словника, 1889-93, доповнене й виправлене, що про нього появилася замітка в «Кіевской Старине», 1889, ч. 12 стор. 756-61; 1890, ч. 4, стор. 185-89).

З почуттям значення того нарису Драгоманов бадьоро писав до В. Навроцького 8 лютого 1873: «Мій Movimento letterario Ruteno in Russia e Galizia вже вчора закінчився. Цими днями будуть готові окремі одтиски. Пришлю зараз. Поки поляки дуже сердяться, — і я вже читав одне дуже одчаянне письмо графа Тарновського до Де Губернатіса, редактора Rivista europea, — що, мовляв, і Ви, Брут-те, помогли кинути камінь на мою нещасну ойчизну, — Ruthenie, Lithuanie et Pologne, — три квітки, котрі росли у купі, поки Стадіон... і т. д., потім Москва... Ну, як самі добре знаєте. Написано гаряче, та спортився ефект тим, що сказано, буцім то й віру християнську Ruthenie од Польщі достала. А це вже починають знати і в Італії. Читав лист і од Лавеле, що кілька років написав у Revue des deux Mondes про Галичину зовсім по Духінському (Еміль Лавеле — Emil Lavelley, 1822-92, відомий за своїх часів бельгійський економіст і публіцист, професор Льежського університету. Належав до лівиці. Залишив біля 300 праць в бельгійських, французьких, англійських і американських журналах. Особливо для нас має значення його стаття в Revue des deux Mondes від 2 жовтня 1869). Тепер одрікається. Жду доброго ефекту у Франції й Англії, куди розішлю одтиски. У Парижі тепер є комітет, що посила дурно французькі книжки у слов'янщину й має ціллю взаємини французів зі слов'янщиною. У цьому комітеті Леже (див. про Леже наше в «Україна в творах Лої Леже» в журналі «Життя й Революція», Київ, 1929, 2, стор. 178-186), з котрим я знайомий, і Гейдоз (про Гейдоза далі, — І. Б.), бретонофіл, котрий з усіх заступників провінціяльних літератур у Франції найближчі до наших ідеї висказував, — і не в примір провансальцям — клерикалам, легітимістам і лірикам — республіканець, ліберал і правник...» (акад. Кирило Студинський. Переписка М. Драгоманова з В. Навроцьким. «За сто літ», I, Київ, 1927, стор. 117).

Ці рядки вводять нас в коло перших наукових европейських знайомств Драгоманова, що вже були поважні й авторитетні: шляхетний і вчений Левелі (Leveley), зворушлива постать «бретонофіла» Гейдоза, що помер на наших очах (2 квітня 1932), маючи 90 років од роду, і що його ми ще знали. За часів, що їх згадує Драгоманов, Гейдоз був уже професором географії та етнографії в Ecole de l'antropologie й визначним фолкльористом. Він заснував 1869 року журнал Revue Celtique, що для нього збирав матеріяли в Провансі, коли там, як він нам казав, перебував Драгоманов. Гейдоз познайомився з ним і з того часу зробився приятелем Драгоманова, Вовка і взагалі української культури. Та поміж усіма науковцями-чужинцями, що їх називає Драгоманов у листі до В. Навроцького, найвидатніший був Лої Леже, фундатор славістичних студій у Франції, людина відома у всьому слов'янському світі, що йому ми присвятили окрему студію. Це незвичайно цікава у багатьох відношеннях людина, що її ми знали особисто, народилася 1843 в Тулюзі, була отже «людиною півдня».

«Як людина півдня, я більше можу зрозуміти Вашу Україну», — казав мені якось французький славіст. Батько його був професором, і свої молоді роки Леже провів в атмосфері наукових інтересів. По закінченні славнозвісного паризького ліцею Louis le Grand і Паризького університету, Леже вагався, яку саме дорогу вибрати. Але одного разу, як він сам оповідає в своїх споминах «Souvenirs d'un Slavophile», 4 травня 1863 року Леже був присутній на щорічній польській академії в пам'ять загиблих 1831 року, вислухав там польський гімн і другого дня купив польсько-французький словник. З цього дня датується знайомство Леже з польською мовою та перші його слов'янські студії. Молодий Леже таки знайшов свою дорогу...

Рік пізніше Леже прийшов до чехознавства, дякуючи своєму знайомству з Боленом Фрітчем, чеським емігрантом у Парижі, що з ним була також знайома і Марко Вовчок (див. «Україна», ч. 1, стор. 9 -10).

Разом з Фрітчем Леже видав збірник про Чехію французькою мовою, і цей таки Фрітч, як оповідав нам покійний французький вчений, познайомив його десь 1868 року з Марком Вовчком. Саме вона вперше говорила Леже про Україну...

1867 року Леже вперше відвідав південних слов'ян і Львів, де познайомився з тодішніми «руськими» діячами, між іншим, з о. Качалою. 1868 року Леже видав свою докторську працю на абсолютно нову тоді у Франції тему: «Cyrille et Methode Etude historique sur la conversion des Slaves au christianisme» та «Nestore, rerum Russicarum scriptore». Леже в своїх працях повстав проти теорії Духінського, що мала тоді не абиякий успіх у тодішніх французьких колах. За цією теорією, як відомо, великоруси не є слов'яни, а походження туранського. Ця теорія дійшла до відома Петербургу, що зв'язав всю українську справу з «польською інтригою в Парижі» і зробив з цього відповідні адміністративні висновки. Нема чого и казати, що перші репресії проти українства (так звана «Валуївщина») були спричинені посередньо літературною акцією Духінського в Парижі. Це питання ще мало розроблене в українській науці, а воно варте того, щоб на ньому зупинитися.

Молодий славіст Леже був спершу під впливом Духінського, здібного пропагатора. Але науковець з фаху, Леже швидко дійшов до історичної правди й зрозумів політичні підстави теорії Духінського, що зрештою був гарячий польський патріот і освічена людина.

З того часу, як Леже відійшов від теорії Духінського, вони посварилися, і геть пізніше в своїх споминах Леже писав: «Один поляк, що прийшов до нас від берегів Дніпра, вигадав цілу теорію, що за ним і за його прихильниками росіяни не були слов'янами, а це мусіло б змінити цілу мапу Европи... В своїх публікаціях, отже, той етнограф доводив, що росіяни не були слов'яни, навіть і не індоевропейці, а звичайні туранці... Я не назвав імени цього етнографа і не назову його. Він так хотів би цього, коли б жив... (Souvenirs d'un Slavophile, Paris, 1915, стор. 20-24).

(Далі буде)

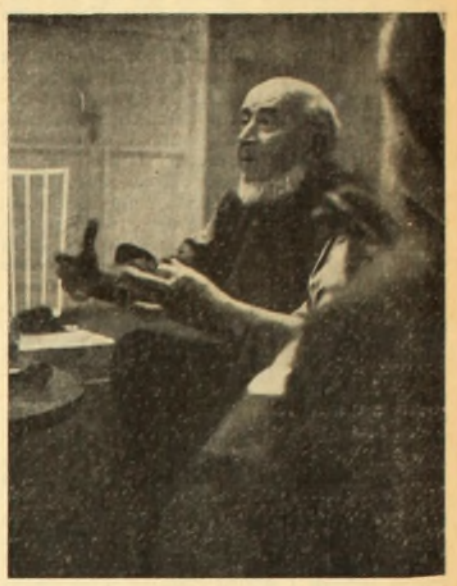

На першому з'їзді майстрів лялькового театру, що відбувся в березні в Брауншвайгу, звернуло на себе загальну увагу лялькове кабаре нашого мистецтвознавця проф. д-ра Володимира Залозецького. Перші кроки на цьому полі Залозецький зробив у тюрмі, куди попав з політичних причин. Його «театр» характерний тим, що немає сцени, є тільки екран. Ляльки зроблені з старих ганчірок, голови тільки злегка модельовані. Знятку Залозецького подаємо за 13 числом журналу «Magnum» (з липня ц. р.).

Криза нашого образу історії

(Закінчення з 1 стор.)

ловні аспекти, які цей образ з себе розвинув.

Ще не так давно Ранке, історик 19 століття, думав, що завданням історика є дослідити й представити, «як властиво дійсно було». Цей ідеал вабить історичну науку й сьогодні. Але тим часом стало ясно, що це тільки ідеал, чи радше ідея, яка повнотою не може бути ніколи здійснена. Дійдено, що під поняттям «історії» розумілися різні речі. Насамперед те, що «дійсно було» (а), дійсність, яка колись була теперішністю, а тепер є минулим. Ця дійсність, однак, вже не існує, вона назавжди пропала; нагадують про неї тільки її «рештки», т. зв. «джерела», документи і т. п. Крім цього, існує ще писана чи збережена в пам'яті або усній словесності «історія» (б), кваліятивно й квантитативно відмінна від попередньої «історії» (а). Писана історія це не те, що було, тільки чиясь «версія» його, це чийсь особистий (=суб'єктивний, бо складений через медіюм суб'єкта) — хай буде й на підставі наукової критичної методи — п о г л я д на те, що було, це бачення неіснуючого (минулого) через призму чиїхсь окулярів, чиєїсь особистости. «Історія» (а) як те, «що дійсно було», для нас неприступна, ми примушені вдовольнятися її реконструкцією, що полягає на переповідженні суттєвого, при чому принцип вибору суб'єктивний, є новою результантою чиєїсь особистости, перейшов через її призму й є залежний від її характеру, знання, переконань, уподобань і т. п.

Ствердження трансцендентности дійсної історії (а) для наукового досліду спричинилося до того, що невизначене ще ближче в загальній свідомості поняття «історія» набрало дещо абстрактного, імлистого характеру. Бо з першим, згаданим щойно, нововідкритим аспектом історії, пов'язаний другий, ще більшого значення: для «практичного вжитку» відкриття, що «історія» фактично «в собі й для себе» не існує, а існує тільки в суб'єктивній свідомості, мало характер революції. Бо — а це теж відкрито — на свідомість можна впливати, її можна зміняти, а зміняючи її за відповідним пляном — що при відповідних умовах повинно бути можливим — можна змінять й історію. Очевидно, тільки «історію (б)», але, як ми бачили, історія (а) «не існує», вона трансцендентна, отже від неї можна в практиці абстрагуватися. До чого може довести таке трактування історії та про «нову людину», яку воно може створити, дає уявлення проникliва візія Джорджа Орвела, його роман «1984».

Між цими двома бігунами: об'єктивним та суб'єктивним, неосяжною ідеєю та свідомою вигадкою як інструментом пізнування, образ історії модерної людини почав мерехтіти й втрачати контури, почав знецінюватися в її свідомості.

Вернімося до нашої вужчої теми, до питання про кризу українського образу історії й спробуймо виявнити, чи така криза дійсно існує, а якщо так, звідки вона взялася, що вона означає й які її перспективи.

На підставі сказаного, «український образ історії» є нерозривно пов'язаний з існуванням «української людини»; приймаючи отже існування одного, приймаємо існування другого. Що ж до взаємовідношення обох типів людини: «модерної» й «української», обмежимося покищо тільки тезою, яка пізніше буде доведена, що друга є певним модусом існування першої.

Концепція «української людини» постала в часи романтики, є однак, без сумніву, чимсь більшим, ніж романтичною химерою. Шукаючи, як усі романтики, за «суттєвим», що відмежовує українців від їх сусідів, наші вчені тієї доби відкрили окремішню народну мову й багато етнографічних, а далі й психологічних даних, які дозволили на конструкцію типу «української людини». Найбільш відомою такою спробою, що ще й сьогодні не втратила популярности, був нарис М. Костомарова «Две русские народности». Сьогодні можна б їм всім закинути, що, правда, спільна мова, одяг, звичаї, побут, творять певний «етнографічний тип», але ці прикмети здаються недостатніми як критерії, що визначають існування якогось «типу» людини. Бо коли було б інакше, не тільки концепція «модерної людини», яка вміщує мовно, етнографічно і т. п. різне, була б нестійка, але навіть концепція «національна»: бож модерна нація так здиференціонована, що представники її різних суспільних і професійних шарів творять немов окремі етнографічні типи.

Вирішальним для кожного «типу людини» (при чому не треба забувати, що це, як кожне поняття, тільки розумова конструкція, допоміжна до зрозуміння нескінченно складної дійсности) є, в нашому розумінні, спосіб її думання, є поняття, якими вона користується, головно «рушійні» поняття, на яких спирається її світогляд. Коли б поняттями і способом думання українці не відрізнялися від неукраїнців, ні мова, ні які інші етнографічні дані не урятували б їх як певний «тип».

Тому спробу розв'язати чи радше намітити розв'язку питання кризи «українського образу історії» проведемо головно шляхом аналізи рушійних понять кількох наших чільних істориків цього століття.

Почнемо від Михайла Грушевського.

digitized by ukrbiblioteka.org

Борис КРУПНИЦЬКИЙ (†)

3)

Україна між Заходом і Сходом

ЕВРОПЕЙСЬКІСТЬ І СХІД

Це була рівночасно боротьба за європейськість Сходу — «за своєрідну східню європейськість», за висловом Ю. Дивнича. Ю. Дивнич переносить її в самий Схід Європи і каже, що «ця боротьба точилася не тільки між Україною і Росією — її характер і розміри були значно універсальніші; боротьба на всіх обширах Сходу, також і в надрах самого російського народу («культурно-історична опозиція» в російській провідній верстві і т. д.)... Україна і споріднені їй сили Сходу віками боролися за власний європейський стиль свого життя не тільки проти Азії і похідної від неї московської державности, а й проти Заходу (Ю. Дивнич, Україна на Схід від Дніпра до Ельби — від Андрусова до Ялти, «Укр. Вісті», 1949, ч. 78).

Що Україна стояла на аванпостах боротьби проти Азії, то це цілком справедливо. Але вже боротьба з Московією як з висловником азійства не зовсім влучно характеризує відносини між Україною і Москвою. Це була не тільки боротьба, але й місія, українська місія супроти Москви і, більше того, супроти Сходу. Місія західника на сході, особливо в століттях 17 і 18.

Тим більше не можемо погодитися з тим, що Україна рівночасно мусила вести боротьбу за власний європейський стиль життя і проти Заходу. Цей власний європейський стиль життя зрештою самозрозумілий. Він був звичайно український, з українськими питоменностями, «національна специфікація європейської духовости» за Державином (В. Державин, Sonnetarium Миколи Зерова, вид. «Орлик», 1948, ст. 21). Але його здобуто було в боротьбі проти Сходу і в співпраці з Заходом. Не можна ідентифікувати Заходу з Польщею, з якою Україна провадила національну і соціяльну боротьбу не як з представницею Заходу, але як з своїм історичним сусідом. Україна в загальному не повертала спиною до Заходу і не поборювала його як свого ворога. Навпаки, Україна перебирала з Заходу все потрібне, включно до озброєння православної церкви західніми способами боротьби, передовсім засвоєнням латинської культури.

Пригадаймо собі, що на полі культурно-релігійної боротьби в тих частинах України, що належали до Польщі, все приходило до співпраці православія (українсько-білоруського) західнього типу з евангеликами — теж здебільшого чужонаціонали західнього типу — в обороні своїх прав і свого існування проти католицької Польщі з її тенденцією знищення та сполячення чужонаціоналів. Знову ж українська уніятська церква, спочатку підтримувана, пізніше занехаяна і поборювана польською державою, була звернена обличчям на Захід і служила (та й служить) для України мостком на Захід (Ватикан). Також і українське козацтво знаходило не раз спільну мову з Заходом (Австрією, Венецією, Ватиканом), особливо коли йшлося про поборення турецько-татарського світу. Б. Хмельницький виступив проти Польщі спочатку за допомогою Криму, потім Москви, але кінцево за допомогою західнього світу: Англії (Кромвел), Швеції. Бранденбургу, Семигороду. Він використав в боротьбі проти Польщі не тільки сили східні, але й сили західні.

Бо коли Польща і є культурно Заходом (в цьому ніхто не сумнівається), то роля її на Сході — роля східньоєвропейської держави з латинською культурою і західнім до певної міри типом життя або принаймні такої держави чи країни, що встрягла в східньоєвропейську проблематику на цілі століття. Коли ми говоримо про історичний розвиток Сходу Европи, то мусимо добре уявляти собі, з яких компонентів складався цей історичний Схід. Не тільки Москва або Україна, але й Польща, Швеція, Німецький Орден і т. д. були зв'язані на Сході цілим рядом проблем і робили спроби організувати східньоєвропейське життя в той чи інший спосіб. Саме через своє стале пов'язання із Сходом (також і територіяльно) вони належали цілком чи частково до східньоєвропейської сфери життя.

Наша боротьба з Польщею не є боротьба з Заходом, але з партнером того ж самого східньоєвропейського життя, боротьба з історичним сусідом, який всіма способами прагнув опанувати і підкорити Україну. Перед 1386 роком можна було б ще говорити про Польщу як середньоєвропейську або західньоєвропейську країну, що мала більш-менш жваві зносини і стосунки з Сходом. Після федеративної спілки з Литвою-Руссю (Литва і сама — особливо за Вітовта — прагнула до пануючих позицій в Східній Європі) Польща Ягеллонів надовго ввійшла в східньоєвропейську сферу і стала разом з Литвою, Україною і Білоруссю західнім відтинком східньоєвропейської сфери, так само як вона ввійшла в цю сферу тепер, ставши радянським сателітом.

Чинниками східньоєвропейськими були не тільки Польща, Литва і Україна-Русь — не кажучи вже про Москву, — але й Німецький Орден, що розсівся на теренах Пруссії і Балтики та, ведучи боротьбу то проти Новгороду, то проти Литви, то проти Польщі, не виходив політично за межі своїх східньотериторіяльних завдань. Також і Швеція через свої володіння і зв'язки в Прибалтиці і Фінляндії, через свої претенсії на Польщу й т. д. міцно зв'язалася з Східньою Европою і теж прагнула зайняти в ній пануюче, провідне становище.

А тим часом всі ці країни стояли в своїм культурнім розвитку обличчям до Заходу, за виключенням, може, однієї Москви (та й то Росія 18 в., почасти 17 в. буквально примушена була звертатися до Заходу і західньої культури), а різночасно входили в Схід або були принаймні тісно з ним зв'язані.

Знову сьогодні навіть такий досить релятивний поділ стає ілюзорним. Бо сьогодні поділ на Захід і Схід набирає характеру вибору фронту: з Заходом проти Сходу — більшовиків або з більшовиками проти Заходу. Сьогодні до східньої сфери належить ціла так звана Середня Европа, починаючи від Балтики, Східньої Німеччини, Польщі, Чехії і кінчаючи південно-східніми европейськими народами — Румунією, Болгарією, Угорщиною, а ідеологічно й Югославією. Ця східня сфера втягує в себе сьогодні і Китай на Далекому Сході, країну, яка в нашім розумінні Сходу, як европейського Сходу і його продовження в Сибірі, ролі не грала.

Сьогодні поняття «Захід» і «Схід» набирають універсального значення. Вони активізовані, стали динамічними носіями певних ідей. Східня Европа як така стала льокальним терміном, до певної міри історичним терміном. Сьогодні Схід все більш утотожнюється з Евразією, а Захід, европейський Захід з усіма країнами, що знаходяться по цей бік залізної завіси. Ми переживаємо стадію універсальної европейської цивілізації. Або цілий світ буде існувати як европейський світ, або він не буде існувати. Перемога радянського тоталітаризму означатиме занепад світу, означатиме катастрофу. Перемога европейсько-американської демократії принесе кінцеву перемогу саме европейських принципів.

Нема сумніву, що европейська культура — цивілізаційно насамперед — сьогодні безперечно світова культура. Без европейської культури не можна сьогодні уявити ні Африки (роля ісляму і комунізму в Африці ще неясно визначилася), ні Америки, ні Азії тощо.

Щодо Північної Америки, то Сполучені Штати — витвір англосакського духа, а Канада — англосакського в співпраці з французьким. Середня і Південна Америка охоплені латино-католицькою европейською культурою. В загальному ж Америка — це продовження Европи, і тут навіть індійці або метиси Середньої і Південної Америки втягаються і культурно і цивілізаційно в цей широкий, спільний европейський струм. Те ж саме треба сказати і про англосакську Австралію.

Передня Азія не має ще виразного обличчя, хоч тут цивілізаційні европейські впливи мають чимале значення. Зате Туреччину можна вважати приналежною до Европи. Це европеїзована країна, в якій процес европеїзації проходить досить швидко. Без европейської цивілізації не можна сьогодні уявити ні Індії, ні Японії, ні навіть Китаю. Тут панує свій культурний дух, що спирається на свої власні, багаті на традицію тисячолітні культури, але цивілізація перебирається з того ж самого універсального джерела, а саме — европейського.

Глибокий прорив европейського світу в Азії ще не значить, що Азія перестала бути Азією, Японія — Японією, Індія — Індією і т. д. Але Европа безперечно займає тут командні позиції щодо технічної цивілізації. Без европейсько-американської техніки (Америка, як ми вже зазначили, є в наших очах продовженням Европи) не тільки Азія, але й взагалі позаевропейський світ сьогодні існувати не може.

Але европейський вплив іде глибше. В Азії, наприклад, він діє, як якийсь культурний корелят. Це не торкається місіонерів різних християнських церков з їх досить обмеженим впливом на азіятів. Цей вплив скорше на полі організації політичного і соціяльного життя. Европа приносить з собою поняття людської свободи і права, закону як основ суспільного розвитку. Факт той, що і в Індії і в Японії ведуться спроби прищеплення парляментарно-демократичного режиму, европейських в суті своїй інституцій. Це вже до певної міри европеїзація, хоч вона і не йде ще глибоко.

Отже світ поділився на два фронти: той, що йде за Европою й її ідеалами, і східньоевразійський.

Небезпека для нас полягає в тім, що так легко збитися на стару, а сьогодні оновлену російську фразеологію: гнилого Заходу і місійного завдання здорового Сходу, Евразії. Ця небезпека відчувалася вже в 20-их роках, але не минула вона і сьогодні. Вже Микола Зеров (До джерел, Краків-Львів, 1943, стор. 253) звертався до тих «робфаківців» українського походження в Харкові і деінде, що вперто твердили про загнивання Европи: «Хоч би й ці знамениті слова про „розклад і загнивання Европи"... Хто тільки не говорив про те, і далеко доречніше, ніж у нас. Говорили слов'янофіли офіційної марки, як Погодін та Шевирьов, близький часом до тих думок був Герцен, про „передсмертне спрощення" Европи писав Константин Леонтьєв, хоронив її Достоєвський. А Европа живе, росте, набуває сили, і — хто знає — чи підточені її творчі сили, чи, може, ми стоїмо тільки перед кризою певної соціяльної формації, перед внутрішнім вичерпанням Европи буржуазної, що свою пору квітування мала наприкінці 18 ст. Чому б не гадати, що в Европі ще багато є джерел соціяльного та ідеологічного оновлення. Джерел, що можна і не помітити їх під час місячної подорожі...»

Або в наші часи Ю. Косач (Вільна українська література, Мур, 1946, II, стор. 64) звертається з закликом до земляків: «...Европа, тільки Европа наше джерело рятунку й онови. Яканебудь Европа — тільки Европа, цей величезний континент, що має таємну силу онови й відродження після найбільш варварських епох... — А сучасна Европа? Самовпевнені бессервіссери вже повчають нас, що в Европі „немає ніяких сил відродження", що Шпенглер правильно говорив про присмерк Окциденту й т. д. ... Надаремно ховають Европу ті, які зеленого поняття про Европу не мали й мати ніколи не будуть».

ГІГАНТОМАНІЯ

Так легко збитися на самобутність російського типу. Тільки поставити на місце Росії Україну. Теза про самобутність іде паралельно з певним явищем, яке можна назвати «гігантоманією». Це типова українська реакція на колишній ідеологічний «провінціялізм» нашого суспільства. Від скромної автономії в рамках Росії (або Австрії), чим по суті закінчилися наші ідеологічні змагання в національнім питанні на переломі 19-20 вв., ми заманіфестували в революційні роки, після березневої революції 1917 року, ідею державної незалежности, але не спинилися на ній та з розгону скакнули аж до великого провіденціяльного значення України на Сході, в Азії, на середземноморських просторах, в світі. Вже не ми маємо звертатися до Европи за правдами, але Европа до нас, вже йде розмова про океанічну Україну, вже Україна стоїть на чолі «азійського ренесансу» й т. д.

Або читаємо в Б. Стебельського «На межі епох» (Літературно-науковий вісник, Регенсбург 1948, I): «Україна насьогодні не є дочіпкою в орієнтації на Схід чи Захід, але вона є стрижнем — віссю, що довкола неї організуються нові, дарма що вже тисячі років існуючі, біологічно та духово окреслені вартості, значення й важливість яких для всього людства виходить далеко поза межі цього культурно-творчого кола» (стор. 95). За автором центр номадських сил північ переноситься у Москву, а центр хліборобських первнів осілого півдня концентрується навколо України, яка лежить на осі Дунай — Кавказ — Індія (стор. 103). Доба наступу, продовжує далі автор, двох номадських центрів, Пруссії і Москви, на південь кінчається. Наша епоха висуває в противагу матеріялістичному світові північних номадів коло хліборобських культур півдня. Тут лежить Україна і тут її завдання. Проблема — Схід і Захід — більше не існує. Поділ мусить проходити по лінії північ і південь. Така ідея епохи (стор. 112).

Одним словом, провідна роля України як центру всесвітніх сил, що гуртуються на півдні в чорноморськім або ширше — середземноморськім просторі, береться як щось саме собою зрозуміле. Що робити при тім з Англією, Скандінавією чи навіть Голляндією, Бельгією, Данією тощо, це автора не цікавить.

Всі ці південні і середземноморські бази, всі ці півночі і півдні, запроваджені для вжитку українського суспільства з легкої руки Ю. Липи, мають в собі безперечно якесь зернятко правди; взяті як вихідний пункт нашої історії, мають під собою навіть солідний ґрунт. Але базувати на цьому ціле призначення України — це значить попросту ігнорувати цілий український історичний процес.

Починаються шукання за всякими можливими ідеями, особливо такими, які в стані встановити окрему «стать» України і історично і в перспективі на майбутнє, які в стані зробити з неї своєрідний пуп землі, з чого наші новітні місіонери ніяк не хочуть зректися.

Як бачимо, звучить гордо, месіяністично-темно і в світовому маштабі. Ні, ліпше залишимося скромними «провінціялами», щоб не осмішитись з нашими претенсіями перед отим «світом». Бо для великих претенсій бракує конкретних підстав.

Звичайно, з таких «високо- і далекоцілевих» спроб наших публіцистів залишається багато цікавого, ініціятивного і творчого. Але все ж доводиться не раз спиняти розгонисту фантазію, що не хоче знати меж. Треба не втрачати реальностей і конкретних фактів з очей. Зрештою постає небезпека, що великі цілі і завдання повертаються ретроспективно в минуле, що це минуле конструюється за готовими великими цілями. Тут допоможе тільки сувора історична метода, так само обов'язкова для історика, як для судді повна безсторонність.

Термінологічні словники

За повідомленням «Вісника Академії наук УРСР», президія АН схвалила пропозицію Комісії по створенню галузевих словників наукової термінології про створення російсько-українських та українсько-російських термінологічних словників з таких галузей: 1) Ботаніки (відповідальний за підготовку акад. АН УРСР Д. К. Зеров), 2) геології (акад. АН УРСР В. Г. Бондарчук), 3) зоології (акад. АН УРСР О. П. Маркевич), 4) математики (акад. АН УРСР Й. З. Штокало), 5) механіки і машинобудування (чл.-кор. АН УРСР Г. С. Писаренко), 6) гірничої справи (чл.-кор. АН УРСР Г. С. Писаренко), 7) електротехніки, енергетики й автоматики (чл.-кор. АН УРСР Г. С. Писаренко), 8) теплотехніки і металюргії (чл.-кор. АН УРСР Г. С. Писаренко), 9) фізики (доцент О. З. Жмудський), 10) медицини (директор Київського медичного інституту І. П. Алексеєнко), 11) фізіології, біохемії (чл.-кор. АН УРСР Р. В. Чаговець), 12) хемії (доктор хем. наук І. А. Шека).

Президія затвердила також проспекти та склад авторів і редакторів більшости словників. У цьому році мають вийти у світ термінологічні словники з хемії, фізики і математики. Решта словників вийде протягом наступного року.

Нові книжки

Ол. Неприцький-Грановський. ОСІННІ УЗОРИ. Поезії, том 6, Нью-Йорк — Чікаго, 1957, 144 стор. Обкладинка Євгена Блакитного.

На звороті титульної обкладинки напис: «Організація Державного Відродження України (ОДВУ), Український Золотий Хрест (УЗХ), Молоді Українські Націоналісти (МУН) вшановують цим виданням 20-ліття головування проф. Олександра Неприцького-Грановського в Центральній Управі ОДВУ».

Це шоста збірка поета, що належав 1910-11 до групи т. зв. «хатян» (співробітників журналу «Українська хата»). Досі вийшли такі книжки віршів Ол. Неприцького-Грановського: «Пелюстки надій» (Київ, 1910), «Намистечко сліз» (Київ, 1911), «Акорди» (Київ, 1914), «Іскри віри» (1953). Сорокалітня перерва в поетичній творчості спричинилась до парадоксу: автор, який у юні роки належав до модерністів, поминув у дальшій творчості усі ті щаблі, які перейшла українська поезія за цей час. «Осінні узори» містять вірші, писані здебільша 1949-53 років. Книжка має гарне мистецьке оформлення.

Іван Смолій. МАНЕКЕНИ. Новелі, Буенос-Айрес; в-во Миколи Денисюка, 1956, 151 стор. Обкладинка Б. Крюкова.

Книжка містить п'ять оповідань: «Будівничий соняшного проспекту», «Блудний син», «Манекени», «Останній бій» і «Жрець сліпої богині».

Микола Понеділок. ВІТАМІНИ. Гумористичні образки по той і по цей бік океану. Буенос-Айрес, в-во Ю. Середняка, 1957, 315 стор.

Книжка містить 28 гумореск з життя еміграції і 22 гуморески з життя в СРСР. Текст оздоблений рисунками Б. Крюкова, якому належить також мистецьке оформлення обкладинки.

Оскар Вайлд. САЛОМЕЯ. Переклав Богдан Лепкий. Редакція перекладу і вступна стаття Ігоря Костецького. Новий Ульм, видання «На горі», 1957, 56 стор., наклад 100 примірників.

Прегарно видана книжка, ілюстрована фотографіями виконавців з різних вистав п'єси, а також малюнками Обрі Бірдслі, відомого ілюстратора «Саломеї». Половину тексту займає цікава вступна стаття Ігоря Костецького «Сценічне життя Саломеї».

digitized by ukrbiblioteka.org

Ернест ГЕМІНҐВЕЙ

В ІНШІЙ КРАЇНІ

Восени все ще була війна, але нас вона вже більше не обходила. Було холодно восени в Міляні, і присмерк западав дуже рано. Тоді запалювалось електричне світло, і було приємно уздовж вулиць заглядати у вікна. Багато дичини висіло перед крамницями і сніг запудровував хутра лисів, а вітер роздував їхні хвости. Олені висіли задубілі і важкі, і порожні, а малі птахи надувалися на вітрі, і вітер крутив їхнім пір'ям. Це була холодна осінь, і вітер сходив униз із гір.

Ми всі були у шпиталі кожного пообіддя, і можна було різними шляхами йти у присмерку через місто до шпиталю. Дві такі дороги йшли побіч каналів, але вони були довгі. Завжди, одначе, треба було переходити мостом через канал, щоб увійти до шпиталю. Були на вибір три мости. На одному з них жінка продавала печені каштани. Було тепло стояти перед її вугільним жаром, а каштани теплі були пізніше у вашій кишені. Шпиталь був дуже старий і дуже гарний, і входили в нього через браму, ішли через двір і виходили брамою по другому боці. Звичайно можна було зустріти похоронну процесію, що виходила з двору. За старим шпиталем були нові цегляні павільйони, і там ми зустрічалися кожного пообіддя, і всі були дуже ввічливі й зацікавленні тим, що діялося з іншими, і сиділи в машинах, що ніби мали принести покращення.

Доктор підійшов до машини, де я сидів, і сказав:

— Що ви найбільше любили робити перед війною? Ви вправлялися спортом?

Я сказав:

— Так, футболом.

— Добре, — сказав він. — Ви зможете знову грати в футбол, краще ніж будь-коли.

Моє коліно не згиналося, і нога спадала прямо від коліна до кісточки без литки, а машина мала зігнути коліно і примусити його рухатись так, як при їзді на триколісному вельосипеді. Проте воно ще не згиналося, а замість того сама машина перехилялася, коли доходила до моменту згинання.

Доктор сказав:

— Це пройде. Ви — щасливий молодий чоловік. Ви гратимете в футбол знову, немов чемпіон.

В сусідній машині був майор, що має маленьку руку, як у немовляти. Він підморгнув мені в той час, як доктор оглядав його руку, що була між двома шкіряними ременями, які щораз підстрибували і вдаряли по здерев'янілих пальцях, і сказав:

— А чи я теж гратиму в футбол, пане докторе?

Він був колись дуже визначним фехтувальником, а перед війною найкращим фехтувальником Італії.

Доктор пішов до свого бюра в задній кімнаті і приніс фотографію, де була зображена рука, що зів'яла була на майже таку маленьку, як майорова, перед тим, заки пройшла цей машиновий курс, а після цього була трошки більша. Майор тримав фотографію своєю здоровою рукою і дивився на неї дуже уважно.

— Поранення? — запитав він.

— Випадок на виробництві, — сказав доктор.

— Дуже цікаво, дуже цікаво, — сказав майор і подав фотографію назад докторові.

— Вірите в успіх?

— Ні, — сказав майор.

Там було троє хлопців, що приходили кожного дня і були приблизно того самого віку, що й я. Вони всі троє були з Міляно, і один із них мав стати адвокатом, інший малярем, а третій хотів стати воїном, і після того, як ми скінчили з машинами, ми часом ішли назад разом до Café Cova, що було біля Скалі. Ми проходили короткою дорогою через комуністичний квартал, бо нас було разом четверо. Люди ненавиділи нас, бо ми були офіцери, і з винарні, як ми проходили, хтонебудь було вигукне: «A basso gli ufficiali!» Ще один хлопець, що йшов часом із нами, і тоді була з нас п'ятка, носив чорну шовкову хустину через обличчя, бо в нього не було тоді носа, і йому мали переформувати обличчя. Він пішов на фронт з військової академії і був ранений годину після того, як перший раз пішов на фронтову лінію. Обличчя йому перебудували, але він походив із дуже давнього роду, і йому ніяк не могли перебудувати носа саме так, як треба. Він поїхав до Південної Америки і працював у банку. Але це було ще довго перед тим, а тоді ніхто з нас не знав, як воно буде пізніше. Ми знали тоді тільки те, що все ще йде війна, але ми уже більше не будемо воювати.

Всі ми мали ті самі ордени, крім хлопця з чорною шовковою пов'язкою на обличчі, а він не був на фронті досить довго, щоб отримати якийнебудь орден. Високий хлопець із дуже блідим обличчям, що мав стати адвокатом, був ляйтенантом при Ардіті і мав три ордени того роду, що його кожний з нас мав лише по одному. Він довго жив у сусідстві з смертю і був трохи замкнутий в собі. Ми всі були трохи замкнуті і не було нічого, що тримало б нас разом, хіба те, що ми кожного пообіддя зустрічалися в шпиталі. Все таки, коли ми йшли небезпечною частиною міста до Кова, коли в пітьму з винарень вихрилося світло і співи, і часом ми змушені були зійти на брук, бо мужчини й жінки згуртовувалися на тротуарі так, що ми мусіли б штовхати їх, щоб пройти, ми відчували, що тримає нас разом щось. що сталося і чого вони, ті люди, що не любили нас, не розуміють.

Для нас багато важила кав'ярня Кова, де був достаток і тепло і не дуже ясне освітлення, а в деякі години гамірно й задимлено, і де завжди були дівчата при столиках та ілюстровані часописи на держаку на стіні. Дівчата в Кова були дуже патріотичні, і я ствердив, що найбільшими патріотами в Італії були кав'ярняні дівчата — і вірю, що вони патріотичні й досі.

Хлопці були спершу дуже ввічливі з уваги на мої ордени і питали мене, що я зробив, щоб їх заслужити. Я показав їм папери, що були написані прекрасною мовою і повні «fratellanza» і «abnegazione», але які насправді казали, коли відкинути прикметники, що мені дали ці ордени тому, що я — американець. Після цього їхнє ставлення до мене трохи змінилося, хоча супроти сторонніх я був їхній друг. Другом я був, але я ніколи не був насправді одним із них після того, як вони прочитали ці грамоти, бо з ними було інакше, і вони зробили були щось зовсім інше, щоб отримати свої ордени. Я був ранений — це правда, але всі ми знали, що бути раненим — це, як-не-як, тільки випадок. Я, одначе, ніколи не соромився своїх стрічок і часом, після коктейлю, я уявляв собі, немов би я зробив все те, що вони зробили, щоб здобути свої ордени, та, ідучи додому порожніми вулицями уночі при холодному вітрі і всіх зачинених крамницях, намагаючись триматися близько вуличних ліхтарень, я знав, що я ніколи не міг такого зробити, і я дуже боявся померти і часто лежав у ліжку сам уночі, боячись умерти і думаючи, який я буду тоді, коли знову піду на фронт.

Ці троє з орденами були немов мисливські соколи, а я не був соколом, хоч міг здаватися соколом для тих, хто ніколи не полював. Вони — ці троє — знали це краще, і тому ми розійшлися. Проте ми залишилися добрими друзями з хлопцем, що був поранений першого дня на фронті, бо він тепер не міг уже знати, як він поводився б; так що й він теж не міг бути ніколи прийнятий до тих, а я любив його, бо думав, що, можливо і з нього теж не вийшов би сокіл.

Майор, що був видатним фехтувальником, не вірив у хоробрість і багато часу, коли ми сиділи в машинах, присвячував виправленням моєї граматики. Він похвалив був мене за те, як я говорю по-італійському, і ми розмовляли разом дуже легко. Одного дня я сказав, що італійська мова здається мені такою легкою, що я не можу виявити більшого зацікавлення нею: так легко все сказати.

— Ах, так, — сказав майор, — Чому ж тоді ви не звертаєте уваги на граматику?

Тоді ми почали звертати увагу на граматику, і скоро італійська мова стала такою трудною, що я боявся промовити до нього, доки в думці не доходив до ясности з граматикою.

Майор приходив до шпиталю дуже регулярно. Не думаю, щоб він колинебудь пропустив один день, хоча я певен, що він не вірив у машини. Був час, коли ніхто з нас не вірив у ці машини, і одного дня майор сказав, що все це нісенітниця. Машини були тоді нові і саме ми мали їх випробувати.

— Це була ідіотична думка, — сказав він, — ще одна теорія, як інші.

Я тоді не вивчив своєї граматики, і він сказав, що я дурний, неможливий, глупа ганьба, а він — осел, що турбувався мною. Він був невеличкий на зріст і сидів випростано в своєму кріслі, з правою рукою, встромленою в машину, і дивився просто перед себе на стіну, тоді як ремені підстрибували щоразу разом із його пальцями.

— Що ви робитимете, як скінчиться війна, якщо вона скінчиться? — спитав він мене. — Говоріть граматично!

— Поїду до Америки.

— Ви одружені?

— Ні, але я хотів би одружитися.

— Ще більший із вас дурень, — сказав він. Здавалося, що він дуже сердитий. — Чоловік не сміє одружуватися.

— Чому, Signor Maggiore?

— Не називайте мене «Signor Maggiore».

— Чому не сміє чоловік одружуватись?

— Він не може одружуватися. Він не може одружуватися, — сказав він гнівно. — Якщо людина має все втратити, вона не повинна ставити себе в таке становище, щоб все втратити. Вона повинна знайти такі речі, яких не може втратити.

Він говорив дуже сердито й гірко і, говорячи, дивися просто перед себе

— Але чому ж чоловік мав би обов'язково втрачати?

— Він втратить, — сказав майор. Він дивився на стіну. Тоді глянув униз на машину, вирвав свою маленьку руку з-поміж ременів і ляснув себе нею сильно по стегні. — Втратить! — майже крикнув. — Не сперечайтесь зі мною! — Тоді він закликав доглядача, який пускав у рух машини. — Ходіть сюди і виключіть цю прокляту річ.

Він відійшов до другої кімнати на лікування світлом і на масаж. Тоді я почув, як він питався доктора, чи можна йому скористуватись телефоном, і зачинив двері. Коли він знову прийшов у кімнату, я сидів в іншій машині. Він був одягнений в пелерину і мав на голові шапку, одразу попрямував до моєї машини і поклав мені руку на плече.

— Мені так прикро, — сказав він і поклепав мене по плечі своєю здоровою рукою. — Я не хотів повестися грубо. Саме померла моя дружина. Ви мусите мені пробачити.

— О, — сказав я з співчуття до нього. — Як же ж мені прикро!

Він стояв, прикусуючи свою долішню губу.

— Це дуже важко, — сказав він. — Я не можу опанувати себе.

Він дивився просто попри мене через вікно. Потім він почав плакати.

— Я цілком неспроможний опанувати себе, — сказав він і задихнувся. А тоді, плачучи, з піднесеною головою, ні на що не дивлячись, тримаючи себе просто по-військовому, з сльозами на обидвох щоках і прикусуючи губи, він пройшов попри машини до дверей і вийшов.

Доктор сказав мені, що майорова дружина, що була дуже молода і що з нею він не одружувався, аж поки не став цілковито нездатним до війни, померла на запалення легенів. Вона хворіла всього кілька днів. Ніхто не сподівався, що вона помре. Три дні майор не приходив до шпиталю. Потім він прийшов у звичайний час, з чорною стрічкою на рукаві своєї уніформи. Коли він повернувся, на стінах висіли великі фотографії в рамах різного роду поранень, перед тим і після того, як їх вилікували машини. Перед машиною, що нею користувався майор, були три фотографії таких рук, як його, що були зовсім вилікувані. Не знаю, звідкіля доктор дістав їх. Я завжди думав, що ми були перші, що користувалися тими машинами. Фотографії не важили багато для майора, бо він дивився тільки у вікно.

Переклад Марти ТАРНАВСЬКОЇ

Літературно-мистецький нотатник

Восени цього року мільйони китайських дітей почнуть вивчати латинську абетку. Ця подія становитиме революцію в духовому житті Китаю. Дотепер діти мусіли вивчати тисячі часом дуже складних знаків, заки могли читати звичайну газету. Через це відсоток неписьменних в Китаї дуже великий. Тому що нову реформу неможливо відразу перевести в життя, побіч латинської абетки деякий час вчитимуть ще далі старі китайські ідеографічні знаки. Понад 10 тисяч філологів і вчителів брали участь в численних фахових конференціях, на яких протягом останніх років дискутовано додатні й від'ємні сторони різних систем письма, заки остаточно рішено перейти на систему латинської абетки.

Хоч 26 літер латинської абетки не віддають всіх китайських мовних звуків, рішення на користь латинської абетки прийнято на тій підставі, що вона найбільше в світі розповсюджена і що, приймаючи її, китайці відкривають собі доступ до чужих мов.

*

Есперантисти відзначають цього року 70-ліття есперанто. Влітку 1887 року варшавський лікар д-р Людвіг Заменгоф (1859-1917) виступив з проєктом міжнародної мови. Його підручник есперанто появився під наголовком «Лінґво інтернація» чотирма мовами: французькою, німецькою, російською і польською. Заменгоф опублікував їх під псевдонімом «Д-р Есперанто» (той, що надіється).

Тепер підручники есперанто появляються на 54 мовах. На есперанто перекладено найкращі твори світової літератури. Найбільша бібліотека публікацій, що появилися на есперанто, є в Лондоні й налічує понад 30 тисяч книжок.

*

В Карінтії відкрито ранню християнську церкву, знищену правдоподібно під час слов'янського набігу в 6 в. Рештки мармурової вівтарної плити покриті письмом з 1 в. по Хр.

*

В Міляні відкрито XI Трієннале, виставку мистецького ремесла, архітектури, внутрішнього оформлення і споріднених мистецьких ділянок. Участь у виставці бере 20 держав, які виставляють твори вільного й прикладного мистецтва, мистецького ремесла і внутрішнього оформлення. З цією виставкою сполучені виставки модерної архітектури й будови міст, музеології, внутрішньої архітектури й виставка модерної пластики.

*

Товариство ім. Ван Ґога вирішило побудувати каплицю на могилі маляра. Проєкт каплиці виготовить голляндський архітект Вільям де Йонг.

*

Цьогорічний Мюнхенський оперовий фестиваль відкрито постановкою нової опери Гіндеміта «Гармонія світу», яку критика вважає завершенням його творчости. За сюжет для нової опери послужило життя астронома Йоганнеса Кеплера (1608-1630). Опера характерна переходами від вільної речитативної форми, при акомпаніяменті характеристичних акордів, до аріозо й симфонічної форми.

*

В Едінбурзі (Шотляндія) 18 серпня почався щорічний музичний фестиваль, що триватиме три тижні. В минулому році на фестиваль прибуло 90 тисяч любителів мистецтва з усього світу. В центрі цьогорічного фестивалю стоїть Франція, яку репрезентують м. ін. ансамбль Жана-Люї Барро — Мадлени Рено, Африканський балет. П'єр Бернак і Франсіс Пулен.

*

Досі появилося приблизно сто перекладів «Божественної комедії» Данте на німецьку мову. З найновіших слід відмітити прозовий переклад визначного романіста Карла Фослера (видавництво Атлянтіс), як і переклади Августа Фецїна (вид. Гердера), Германа Ґмеліна (вид. Клетта), Вільгельма Ґ. Гертца (вид. Фішера й Вінклера) та Екара Петеріха (вид. Престеля).

*

За прикладом Анрі Матісса, що побудував і модерно розмалював каплицю в Ванс, Жан Кокто відновив і розмалював старовинну каплицю 14 в. у Віллефранш (теж на Рів'єрі), що цього сезону стала одним з найбільш привабливих об'єктів для туристів. Поет і маляр Жан Кокто (член Французької Академії) вважає свою каплицю найбільшим твором свого життя. «У нашу добу грошей, —

сказав він, передаючи свій подарунок рибалкам півдня, — є тільки один спосіб жити щасливо. Це робити подарунки».

На фото: Кокто показує свою каплицю архиєпископові Ніцци.

Конкурс „Порогів“

Дві тисячі пезо нагороди за п'ять кращих прозових творів. Перша нагорода — 600 пезо; друга — 500 пезо; третя — 400 пезо; четверта — 300 пезо; п'ята — 200 пезо. Умови конкурсу: 1. Конкурс відкритий, себто автори надсилають твори під своїм літературним ім'ям, а не під гаслом. 2. Надсилати на конкурс можна с ю ж е т н і твори різних прозових жанрів: повісті, новелі, оповідання. 3. Тема твору довільна. 4. Твір мусить бути ніде до цього часу не друкований. 5. Конкурсові твори друкуються в квартальнику «Пороги» за 1957 рік. 6. Ухвала журі буде оголошена в першому числі «Порогів» за 1958 рік. 7. В окремих випадках для обговорення і розподілу нагород редакція буде звертатися за консультацією до найвидатніших українських критиків і літературознавців.

Оригінали (в одному примірнику машинопису або чіткого рукопису) слати рекомендованою поштою на адресу:

Casilla de Corro 9,
San Andres, FC Mitre, Argentina

digitized by ukrbiblioteka.org

Олекса ГОРБАЧ

ЦІННА ФІЛОЛОГІЧНА ЗНАХІДКА

У бібліотеці францісканського монастиря «малої братії» в Дубровніку (Юрославія) над Адріятичним морем зберігається один досі недосліджений, цінний для української філології рукопис із початку 18 або із кінця 17 віку — під назвою «Dictionarium Latino-Rutenicum» (Латинсько-український словник). Це об'ємиста книга (641 листок словника та 4 листки іншого тексту, формат 16×21 ст), писана українським скорописом 17-18 в., що включає українські переклади близько 20 000 латинських слів (кожен листок, записаний з обох сторін, охоплює яких 30-40 латинських гасел).

Досі це отже одне з найбагатших лексичних джерел української літературної мови 17-18 вв.

Для порівняння нагадаємо, що перший відомий наш церковно-слов'янсько-український словник із 1596 року, «Лексис» Л. Зизанія, налічує всього близько 1 060 перекладених гасел, найважливіший же досі «Лексикон славено-росський» П. Беринди з 1627 року — бл. 7 000 всіх (включно з ономастичними) церковно-слов'янських гасел, а його «обернення», себто українсько-церковно-слов'янська рукописна «Синоніма славенская» з другої половини 17 в., видана П. Житецьким, налічує бл. 2 000 українських гасел, перекладених на церковно-слов'янщину. Дубровніцькому рукописові не дорівнюють об'ємом ні інші останньо опубліковані наші словники: українська частина Оксфордського «Гептаглоссону» з 17 в., опублікована В. Свободою в серії видань УВАН у Канаді (з близько 2 200 латинськими гаслами), ні українсько-російський словничок митроп. Іларіона — І. Огієнка з початку 17 в. (бл. 230 українських гасел).

Наш рукописний «D. L. R.» постав імовірно десь у середовищі Київської Академії або на Чернігівщині: за це промовляють його мовні особливості (риси поліської фонетики та словництва, наприклад, утка — «качка», лядина — «поле», крушка — «горнятко», билище — «тік») і непересічні знання з мітології, ботаніки, зоології, мінералогії, медицини, теорії віршування тощо. Сам дубровніцький примірник «D. L. R.», мабуть, уже переписуваний лише з первісного оригіналу — може групою студентів Академії: про таке свідчать різні почерки скоропису, різні правописні звички і таки чимало похибок, виниклих із кепського відчитання первісного тексту. Мова самого «D. L. R.» назагал послідовно витримана книжна з 17-18 вв., навіть умисне зцерковно-слав'янщена; українська фонетика, коли вона прорвалася в правопис, справлювана подекуди іншою рукою; неповноголосні форми типу: древо — «дерево», клас — «колос», плеви — «полова» вводяться дуже послідовно (очевидно, наскільки вони були відомі авторові!), — всі ті обставини свідчать про чималу начитаність автора «D. L. R.»

У словництві «D. L. R.» виявляє величезне багатство народних назв, зокрема в ділянці ботаніки (назви трав, кущів, дерев), зоології (назви риб, тварин), медицини (назви недуг); більшість з-поміж них жива в народі ще досьогодні. Проблема — варта окремої студії, наскільки в «D. L. R.» відображене наше народне назовництво, а наскільки навпаки: себто наскільки наша народна лексика через манастирі й їх фармакологічне словництво зазнала впливу нашої книжної мови. В немалій частині цих назв слід таки припускати безсумнівний вплив чесько-польських «віридарів» (зільників) з 15-17 вв. Цікаве теж місце «D. L. R.» у ділянці лексики — серед досі відомих інших наших давніх словників: перші бо обидва згадані — Зизанія і Беринди — вийшли з південно-західнього українського діялекту («червоноруського») і відображують якось лексику саме тих українських говірок, очевидно, попри церковно-книжну.

Беринда зокрема вводить іще безліч польонізмів, від яких місцями постає враження, що це лиш українськими літерами переписані польські слова. Українська частина Оксфордського «Гептаглоттону» постала імовірно в Істамбулі (як і весь «Гептаглоттон») у перекладацькому дворі султанської Порти; вона відображує радше північну чи північно-західню нашу лексику та списана якимсь неукраїнцем: хоч татарином, що жив у полоні й там навчився української мови (як звичайно, включно з вульгаризмами!), хоч таким же неукраїнцем султанським перекладачем списана від наших бранців з тієї частини України. Цінний цей словник зокрема тим, що відображує розмовну, а не книжну мову. «Гептаглоттон» органічно не зв'язаний з свідомою працею українських лексикографів, постав так би мовити «принагідно». Подібно, як у випадку «українсько-російського словничка» 17 в. митроп. Іларіона — І. Огієнка, що представляє собою радше поодбучні виписки якогось росіянина із виданих на Україні книг. Генетичну лінію словників Зизанія й Беринди продовжує «Синоніма», постала, на думку покійного професора Я. Янува, десь на Лівобережжі, як «відвернений» (українсько-церковно-слов'янський) «Лексикон» Беринди — уже з певним стилістично-мовним фільтром: у «Синонімі» бо пропускаються незвичні західньо-українські польонізми, а теж такі самі південно-західні діялектизми. Те саме можна сказати і про дубровніцький «D. L. R.»: тут надиво мало польонізмів — їх витіснили церковно-слов'янізми майже цілком. Отже в цій ділянці й наш «D. L. R.» відображає відомий процес в українській літературній мові 17-18 вв. (зокрема на Лівобережжі) — процес третьої хвилі введення церковно-слов'янських елементів у нашу літературну мову. Перша така хвиля рецерковнослов'янізації прийшла в нас із середньоболгарщиною Євтимієвої правописної реформи (14-15 вв.), друга виросла на домашньому ґрунті в 16-17 вв. у зв'язку з мовно-універсалістськими тенденціями наших тогочасних православних діячів-філологів (Острозький гурток, Львівський і Київський осередки, М. Смотрицький). Ця ж третя хвиля охопила головно Гетьманщину, у зв'язку з її тіснішим політичним і літературно-церковним пов'язанням з Московщиною. Тепер усувано тут з літературної мови (себто з її філософсько-релігійного жанру) елементи польські та українські народні немісцевого походження (головно південно-західні) і вводжено на їх місце церковно-слов'янські. Те останнє збігалося із стосунками, панівними і в тодішній літературній мові Московщини. У висліді під кінець 18 в. прийшло до літературно-мовної уніфікації з російською літературною мовою, — вже не лиш у філософсько-релігійному жанрі, але й у актово-діловому (після скасування автономії Гетьманщини), себто наступили стосунки, які від 17 в. постали були на Слобожанщині. На Правобережжі і в Галичині в діловому жанрі нашу тодішню літературну мову витіснила польщина, на Закарпатті ще раніш — латина, а в Молдавії й Буковині від 17 в. — румунщина.

Сам дубровніцький текст «D. L. R.» виявляє низку ще дальших лексичних виправлень (крім фонетичних та стилістичних): вони, до речі, доводять, що не йдеться тут лише про вислови, створені прихапцем однією людиною при перекладанні латинського словника, але про лексику, вживану й акцептовану й іншими. Подекуди ж такі виправлення ще далі усувають сліди південно-західньої лексики (наприклад закреслено вираз *качка* й замінено його поліським *утка*). Покищо годі без порівняльних студій устійнити вже нині, в якому відношенні стоїть, наприклад, латинська частина «D. L. R.» до латинського поліглотного словника Калепінуса, та, з другого боку, — наскільки наукова (ботанічна й іхтіологічна) термінологія «D. L. R.» взорована на польський словник Кнаппіуса з половини 17 в. На всякий випадок якісь наші друковані джерела з тих ділянок досі не відомі.

Характеристичне, що всі етранжизми латинського походження подаються в «D. L. R.» послідовно в грецькій фонетичній формі, себто виходячи з старокиївської та староцерковно-слов'янської традиції (academia — *академія*; balausus — *валавсъ, зелє*; та ін.).

Врешті постає питання, як міг оцей «D. L. R.», оригінал якого, якщо вже не він сам, дуже ймовірно постав у Києві чи на північно-східній Україні, — попасти в Дубровнік до бібліотеки манастиря францісканів, і то ймовірно ще в половині 18 в.? Насувається тут один здогад, що очевидно вимагає попереднього речевого підтвердження. На початку 1740-их рр. повертався в рідний Дубровнік з Риму хорват-францісканин Матіч і на кораблі зустрів високоосвіченого православного ченця — серба, який кінчав слов'яно-латинську школу в Сремських Карловцях 1730-их рр., ведену тоді групою київських учителів із Академії (серед них і Емануїлом Козачинським, творцем сербської шкільно-історичної трагедії «Урош V»). Від того то сербаченця Матіч і вчився російської мови (певно з якимись унійно-місіонерськими плянами!) і списав навіть короткого італійсько-хорватсько-російського словника, до речі, в російській частині не вільного від українізмів (їх не вмів розшифрувати з російської мови видавець цього рукопису Деаковіч, 1951 р. !). Можливо, що цей же францісканин і набув рукопис «D. L. R.» від згаданого ченця — серба. Самого ж словника могли занести в Войводіну (у Ср. Карловці) таки київські вчителі. Зараз рукопис «D. L. R.» підготовляється для друку. Його видання належатиме до невідкладних завдань нашої філології: без нього годі собі сьогодні уявити працю над складанням історичного словника української мови.

Оксана ЛЯТУРИНСЬКА

ОСТАННІЙ ВІРШ

Останній вірш, що зродиться у тиші,
ти в зошит свій аж при кінці напишеш,
і так затужиш ти: якби до слів
додати виявлене ти зумів!
Сказати повно тим музичним гудом:
життя — це Божий дар, життя — це чудо,
в якомусь алхемічному данні
укрите потайки в тобі, в зерні.
Зійти травинкою, шуміти в кронах,
знов до Праматірнього впасти лона
і знову народитися, і знов
відчути дих життя і в жилах кров!

(У пандан П. Яворові)

Пам'яті Люїджі Сальвіні

З Риму прийшла сумна вістка: помер там 4 червня ц. р. на 46 році життя проф. Люїджі Сальвіні, дійсний член НТШ (з 1953 р.), невтомний піонер українознавства в італійській науці, літературі і в житті.

Я зустрівся з ним вперше в 1933 р. в бібліотеці римського Інституту Східньої Европи: я порався біля книжок вже досить значного українського відділу бібліотеки, коли підійшов до мене зовсім молодий чоловік, — студент, як я тоді подумав, — і представився:

— Люїджі Сальвіні.

Йому було тоді 22 роки. Невеличкий на зріст, худорлявий, стрункий, з тонкими рисами обличчя і орлиним носом, він здивував мене тоді своєю інтеліґентністю, своїм умінням синтезувати кожну проблему, яку ми тоді побіжно заторкували. Він був ознайомлений з моєю полемікою з кн. Волконським, пропагатором російського «єдінонєділімства» в Італії, що провадилася на сторінках «Ревісти (журналу) Інституту Східньої Европи» в Римі та з іншими моїми брошурками про Україну етнологічного характеру, які вийшли заходами журналу «Нуова Антологія», і відразу заявив мені:

— Я цілком поділяю ваші погляди і хочу вивчити українську мову, щоб поглибити свої знання про Україну і українську справу. Наші славісти займаються тільки Росією та Польщею, дехто ще Болгарією, а Україною ніхто не цікавиться. Я ж уважаю, що українська справа має колосальне значення для дальшого розвитку подій в Східній Европі і особливо має значення для Італії, яка в Україні може знайти собі незаступного союзника в обороні Адріятику від панслов'янського натиску, себто фактично від натиску Москви...

Виявилося, що він уже володіє польською, болгарською, фінляндською, мадярською мовами, (не кажучи вже про французьку та англійську), читає по-московськи та іншими слов'янськими мовами... І того року викладав італійську літературу в університеті в Гельсінкі (Фінляндія).

Я звів його з нашими студентами, що — кількоро — саме тоді, одержавши стипендії, приїхали були до Риму, вони обмінювалися з Сальвіні лекціями: він учив їх італійської мови, а вони його — української. Я сам був присутній на першій лекції української мови, і Сальвіні вразив мене своїми здібностями — він був природжений поліглот. Десь там у ньому існував якийсь такий апарат, що відразу віднаходив закони кожної мови, клясифікував їх, систематизував і дозволяв опанувати кожну мову в неймовірно короткий час.

З того часу Л. Сальвіні, що робив так само незвичайно швидку службову кар'єру і користувався, не зважаючи на свої молоді роки, великим авторитетом серед службовців міністерства зак. справ, зробився нашим великим приятелем і нашою великою допомогою. Ставши секретарем Міжуніверситарного Інституту в Римі, що завідував стипендіями для чужинецьких студентів, він дбав, щоб серед тих чужинецьких студентів — ніколи не бракувало українців стипендіятів.

Крім того, діставши доручення організувати в Вищому Східньому Інституті в Неаполі відділ славістики, він добився того, що в новий статут Інституту, в програму славістики була вставлена і катедра української культури, себто фактично української літератури та мови, на яку тоді ж таки в 1937 р. було запрошено мене. Завдяки його ж таки невтомній енергії й впливам, дирекція Інституту переконалася, що неможливо викладати студентам Інституту українську мову без належних підручників — і це дало мені спонуку написати першу українську практично-теоретичну граматику для італійців, а потім і скласти два великі словники — українсько-італійський та італійсько-український. Коли пізніше Інститут у Неаполі, що був тим часом переіменований з «Вищого» на «Університетський», злякавшись величезних витрат, зв'язаних із друком моїх великих словників, почав робити всякі труднощі, Сальвіні, що ввійшов у склад також іншого Інституту в Римі — Інституту Культурних Зв'язків із Закордоном, подбав, щоб цей перебрав на себе друк словника українсько-італійського. Можна думати, що коли б не відомі події, що привели до знищення й Інституту Культурних Зносин із Закордоном, також і словник італійсько-український був би видрукований завдяки старанням Сальвіні.

Але мене німці вивезли з Риму в 1943 р., а й Сальвіні мусів у скорому часі переховуватися поміж партизанами на півночі Італії. Проте, коли в 1945 р. ми обидва опинилися знову в Римі, наша праця відновилася: він перебрав на себе редагування слов'янських літератур у величезному виданні Бомп'яні «Енциклопедії Всесвітньої Літератури» і негайно доручив мені розробити для тої Енциклопедії не тільки короткий нарис всієї української літератури, але й окремі гасла, яких перше було визначено 40, а зрештою стало 72.

Із виїздом моїм до Аргентіни не мав я більше можливости близько співпрацювати з Сальвіні, але зберіг якнайкращі спогади про нашу довголітню плідну співпрацю, плодом якої були не тільки вищезгадані праці, але й численні переклади з української модерної літератури, що їх робив Л. Сальвіні з моєю допомогою та допомогою наших студентів, а найбільше — з допомогою О. Ольжича-Кандиби, що завдяки вищезгаданому Міжуніверситарному Інститутові, себто фактично завдяки тому ж таку Сальвіні — мав можливість приїхати до Риму і Неаполю на одноріч ну стипендію для поповнення своїх археологічних студій.

Ольжич із Сальвіні відразу заприятелювали, і Ольжич із своєю залізною впертістю та витривалістю заходився коло Сальвіні, щоб допомогти йому якнайкраще й найглибше ввійти в проблеми нашого культурного, літературного й політичного життя. Два збірники перекладів українських новель «Чотири шаблі» (вид-во Валеккі в Фльоренції» 1941 р., ст. 350) та «Плоскогір'я пастухів» (як було довільно перекладено відому новелю Коцюбинського «Тіні забутих предків», що дала назву всьому збірникові — вид. Кольомбо у Римі, 1949 р., стор. 150) — наслідок тої колективної праці і співпраці.

Поза тим чимало писав Л. Сальвіні і окремих статтей на теми української літератури по різних журналах та часописах. Його перу належать дуже влучні літературні характеристики Стефаника, Черемшини, Хвильового, Косинки, та рецензії на різні українські видання.

Я завжди подивляв його величезну духову енергію. Майже завжди хворий, переходячи від одної операції до другої, він ніколи не заперестававав усім цікавитися, виявляючи незвичайну творчу ініціятивність, і ніколи не переставав працювати. Коли не приходиш до нього, знаходиш його — якщо здоровий — за столом над книжкою, або над коректою, а якщо хворий — у ліжку, але теж із книжкою і невідмінним листком паперу та олівцем.

А проте, не була ця людина самітним кабінетником. Навпаки, він любив товариство, любив жарти, сам був дуже дотепним, і в приятельських відносинах був щирим і завжди готовим чимсь допомогти, хоч як тяжко йому самому приходилося.

Опублікував він 35 книжок із слов'янської й угро-фінської філології, дістав три премії з Італійської Академії Наук, був членом Академії Болгарських Письменників й Академічного Т-ва ім. св. Климента, консультантом із славістики в багатьох італійських Енциклопедіях, як «Енциклопедія Театрознавства», «Енциклопедія Всесвітньої Літератури» і ін. Його ініціятиві, крім створення відділу славістики в Вищому Східньому Інституті в Неаполі, завдячує своє існування також Інститут Італійської Культури в Софії (1936 р.) та катедра італійської мови й літератури в університеті в Загребі (1941 р.). Тепер, по його смерті, вже створився в Римі гурток італійських учених, що має виготовити до друку всю досі ще не видану спадщину Покійного.

Євген ОНАЦЬКИЙ

(Передрук з газети «Наш клич» від 11 липня 1957, Аргентіна)

digitized by ukrbiblioteka.org

Альберт ШВАЙЦЕР

Більше довір'я до власного думання

Протягом усього свого життя сучасна людина поставлена під діяння впливів, які хочуть відібрати їй довір'я до власного думання.

Дух духової несамостійности, якому вона має піддатися, міститься в тому, що вона чує й читає:

він є в людях, з якими вона зустрічається;

він є в партіях і в об'єднаннях, які її собі підпорядкували;

він є в обставинах, в яких вона живе.

З усіх боків і найрізноманітнішими способами на неї впливають, щоб вона сприйняла правди й переконання, яких вона потребує для життя, від товариств, які на неї мають право.

Дух часу не дозволяє їй бути собою. Як світляними реклямами, що спалахують на вулицях великого міста, якесь товариство, що має достатній капітал, щоб утвердити себе, на кожному кроці тисне на нього, щоб він купував його пасту до черевиків або юшку в кубіках, так само безупинно накидаються йому переконання.

Отже дух часу виховує сучасну людину, якщо йдеться про власне думання, в напрямі скептицизму, щоб вона була більше сприйнятлива до авторитарної правди. Цьому постійному впливу вона не може чинити належного опору, бо вона є перевантажена працею, розсіяна, незконцентрована істота. Понад те багатогранна матеріяльна залежність, на яку вона приречена, діє так на її ментальність, що вона врешті не має права на власну думку.

Працюючи й мешкаючи разом з багатьма на вузькому просторі, ми завжди і в найрізноманітніших формах зустрічаємося, як чужі з чужими. Обставини не дозволяють, щоб ми ставилися одне до одного, як людина до людини. Це накладене на нас обмеження у вияві природної людяности так загальне і повсякденне, що ми призвичаюємося до нього і не відчуваємо більше нашої безособової поведінки, як чогось неприродного. Ми не страждаємо більше від того, що в так багатьох ситуаціях не сміємо бути людиною до інших людей, і врешті доходимо до того, що відмовляємося від цього й тоді, коли це можливе.

Сьогодні вже не відбувається змагання між ідеями і між людьми, на якому була побудована велич вісімнадцятого століття. Тоді не визнавали схиляння перед опінією колективу. Всі ідеї мусіли виправдуватися перед індивідуальною розумністю. Сьогодні стало самозрозумілим правилом, що треба постійно рахуватися з існуючими в організованих спільнотах поглядами. Сьогодні кожен приймає наперед для себе й для інших, що приналежність до національности, віровизнання, політичної партії, стану і тому подібне, є рівнозначна з таким самим числом поглядів, що їх не можна змінити. Вони вважаються за табу і виключені не тільки з усякої критики, але й з дискусії.

Ця поведінка, в якій ми взаємно не визнаємо в собі думаючих істот, окреслюється евфемістично як пошана до переконань, наче б то без думання можливе було б справжнє переконання.

Але зрікаючись незалежности думання, ми, інакше й бути не може, втрачаємо віру в правду. Наше духове життя дезорганізоване, бо надмірна організованість нашого громадського життя доводить до затрати думання. Важкі проблеми, з якими ми маємо справу, навіть ті, що лежать в матеріяльній і господарській області, можна розв'язати, в кінцевому рахунку, тільки при наявності власного переконання. Навіть найдоцільніша реорганізація може їх тільки дещо посунути, а не розв'язати до кінця.

Ніяке інше справжнє оновлення нашого світу не можливе, якщо ми насамперед у старих обставинах не станемо новими людьми і як суспільство з оновленими переконаннями не усунемо суперечностей між народами і в народах, щоб знову стали можливими справжні культурні відносини. Все інше є більш або менш втрачене зусилля, тому що воно будується не на духові, а на зовнішності.

Фактично протягом двох поколінь спосіб думання завершеної негуманности діє між нами, в огидній ясності, маючи авторитет логічних постулятів. Витворилася суспільна ментальність, яка відштовхує одиниці від гуманности. Місце гуманности посідає більш або менш прибрана у форми поведінка абсолютної байдужости. Ця супроти незнайомих всіма способами наголошена байдужість і дистанція не сприймається більше як внутрішня грубість, а вважається за виховану поведінку. Наше суспільство також перестало визнавати за всіма людьми як такими людську вартість і гідність. Частини людства стали для нас людським матеріялом і речами. Але там, де зникає свідомість, що кожна людина не байдужа нам як людина, захитується культура й етика.

Тому що ми не зважуємося виявляти себе так сердешними, як ми є, відносини між людьми такі холодні. Майбутнє людства залежить від того, чи кожен в тому стані, в якому він сьогодні перебуває, бореться за ствердження щирої людяности. Величезні вартості через занехання в кожний даний момент лишаються не виявленими. Але те з них, що реалізується, означає багатство, яке не можна переціннти. Людство зовсім не є так матеріялістичне, як це постійно твердиться в безглуздих розмовах. Як пізнати людей, я переконаний, що серед них багато більше ідеального хотіння, ніж воно на ділі виявляється. Як води видимих рік далеко менші порівняно з тими, що пропливають під поверхнею, так і видимий ідеалізм менший від того, який не зуживаний або ледве зуживаний люди носять в собі. Не зуживане зуживати, глибинні води вивести на поверхню: людство чекає на тих, хто здібний це робити.

Очевидно, ми мусимо намагатися бути тактовним один супроти одного і без потреби не втручатися в чужі справи. Але при цьому ми мусимо бути свідомі небезпеки, що лежить у стриманості, якої вимагає щоденне життя. Не повинно бути, щоб ми відчували себе до незнайомого зовсім чужими. Жодна людина не є для іншої людини цілковито і стало чужою. Людина належить людині і людина має право на людину. Можуть настати великі й малі обставини, які почуття чужости, що ми їх на себе мусимо накладати в щоденному житті, позбавлять сили і уможливлять зближення людини до людини. Закон стриманости мусить поступитися праву серця. Так ми будемо в стані позбутися відчуженості і стати людиною для людей.

Всі ми мусимо уникати закидати тим, кого ми любимо, брак довір'я, коли вони не хочуть дозволити нам бачити кожен куток їх серця. На ділі є майже так, що ми, чим ближче пізнаємо один одного, тим більше загадковими стаємо один для одного. Тільки той, хто має глибоку пошану до духової істоти інших, може для них справді щось значити. Тому, я гадаю, ніхто не повинен примушувати себе відкривати себе більше, ніж йому це природно . . .

Хоч шляхи, якими ми маємо прямувати до мети, лежать у пітьмі, напрям, яким ми мусимо йти, ясний. Спільно ми мусимо замислитися над змістом життя, спільно змагатися, щоб дійти до життєстверджувального світогляду . . .

Не цінячи думання, ми втратили відчуття правдивости. Помогти нам можна тільки тоді, коли ми знову почнемо замислюватися.

Одушевлення, що випливає з думання, є в такому відношенні до того, що випливає з заплутаних почуттів, як вітер, що віє на шпилях гір до того, що віє на долах. Коли ми відважимося шукати за світлом розумности, ми не занидіємо як люди, що не в силі здобутися на одушевлення, але здобудемо велику й глибоку любов великих і глибоких ідеалів. Ці ідеали будуть так нас виповнювати, що сьогоднішні наші ідеалики видадуться нам мізерними збудженнями.

Щоб видобутися з безсенсовности, яка нас полонить, та дійти до змістовности, нема іншої дороги, як тільки щоб кожен з нас замислився, над собою й щоб усі ми разом замислилися, яким способом наша воля діяти й посуватися вперед випливає з сенсу, який ми надаємо нашому життю й життю біля нас. Оновлення думки, яке мусить прийти в нашу добу, не може статися інакше, як тільки так, що більшість змінить свій спосіб думання і свої ідеали на підставі роздумування про сенс життя і світу.

А які ж великі завдання стоять перед людським духом! Він має знову створити розуміння для правдивої правди там, де ціниться тільки правда пропаганди. Він має здетронізувати нешляхетний патріотизм і інтронізувати шляхетний, спрямований на цілі людства.

Майбутнє людства залежить від того, чи кожний, в якому становищі він не був би, намагатиметься поводитися людяно з іншими людьми. Всі факти є висліодом діяння духової сили: успішні сили достатньо сильної, неуспішні недостатньо сильної. Не про кількісне, а про якісне діяння йдеться. Конечним є, щоб наша воля діяти усвідомилася й перестала бути сліпою.

(Передрук з газети «Die Kultur» від 15 серпня 1957)

Літо — сезон фестивалів, які відбуваються по багатьох містах Европи. На фото: Марія Казарес у «Федрі» Расіна в постановці Театр Насьйональ Попюлер Жана Віляра (з фестивалю в Страсбурзі)

До дискусії про молодих поетів

Поява у виданні «Слова» перших збірок поезій Юрія Тарнавського («Життя в місті»), Богдана Рубчака («Камінний сад») і Богдана Бойчука («Час болю») викликала цілу дискусію про наших наймолодших поетів. У цій дискусії були порушені дуже важливі справи й проблеми, а в загальній оцінці трьох поетичних дебютів думка розійшлася дуже гостро. В той час як Юрій Лавріненко (Дивнич), Василь Барка та Ігор Костецький високо оцінили молодих поетів, ряд інших авторів поставив під сумнів їхні перші книжки та навіть їх обдарування (Остап Тарнавський, Сварог та ін.). Поміщена недавно в журналі «Київ» рецензія Святослава Гординського на згадані три збірки молодих поетів належить скорше до другої групи голосів. Але критика Гординського дуже витідно відрізняється від «критики» типу Сварога, який під плащиком солідности не раз дає звичайнісіньку демагогію і вульгаризацію.

Саме тому, що С. Гординський критикує молодих поетів, але не неґує їх, варто продискутувати деякі його твердження. Майже весь світ поділяє думку, що самоздійснення мистця — є одною з головних його місій. Проти цієї ідеї виступає більшовицький соцреалізм. Як не дивно, українська еміґраційна суспільна думка стоїть у цьому питанні не з Заходом, а з соцреалізмом. Наша еміґраційна преса намагається дати мистцям, а зокрема поетам якусь «національну», «громадську» місію, дати їм свій поетичний диктат чи «соцзамовлення». Це небезпечна «опіка», яка може більше пошкодити національному мистецтву й літературі, ніж помогти їм.

Нам здається, що С. Гординський, один з авторитетніших обсерваторів і лідерів культурно-мистецького українського життя, тут не помітив згаданої небезпеки. Переглянувши збірки, С. Гординський приходить до висновку, що молоді поети під поганим впливом, що в них забагато песимізму, замало життєрадісности, динамічности, що їх життьова філософія «немудра», їх «постава до світу» незадовільна. Одним словом, нема того, що наше громадянство «хотіло б бачити в молодих».

С. Гординський тут же суґерує певний напрям, яким розвиток молодих поетів мав би піти, і висловлює жаль, що молоді поети не тільки страшні песимісти, але й уважають свій стан за нормальний . . . Не будемо тут заходити в дискусії, що є добре, а що погане, але чим може шановний критик довести, що нормальний стан — це саме оптимізм?

Вольтер в «Кандіді» вже давненько висміяв Ляйбніца за його «найкращий із усіх світів», але ще й до сьогодні знаходяться особи, які готові за всяку ціну пропаґувати оптимізм, навіть цілком необґрунтований, тому що їм здається, що це «добре» і «здорово» для суспільства. Навпаки, це дуже погано і нездорово. Такий підхід не розв'язує проблем, а їх промовчує. Тим самим він викривлює дійсність і робить пізнання зла і його успішне викорінення зовсім неможливим. Далеко більше може досягнути т. зв. «конструктивний песимізм», який бачить все, що погане, не прикрашуючи його, а стараючись, по можливості, його усунути чи уникнути.

Філософія Ю. Тарнавського, яку Гординський нещадно засуджує як «чорну і десператську», є одною з форм такого конструктивного песимізму. Щоб її зрозуміти, треба собі перш за все усвідомити, що вона побудована на інших підставах, як, скажім, християнський світогляд. Світ Тарнавського — це світ людини, яка є «сама між небом і землею», як «каміння при дорозі», але яка все таки хоче жити і бути щасливою. В зв'язку з цим постають сильні внутрішні і зовнішні конфлікти, які Тарнавський намагається розв'язати. Робить він це, за словами самого критика, «культурно й цікаво з погляду поетикального».

Філософія Б. Рубчака є «назагал сприємлива» для С. Гординського, хоч «досить статична». Тут, очевидно, тяжко щось сказати, бо маємо справу просто з різницею темпераментів. Не можуть же всі бути динамічними, як П'єр Еманюель чи навіть Євген Маланюк. І може якраз з цієї «статичної» контемпляції світу поетом, що став неначе «думаючим дзеркалом», виросла та ніжна ліричність, яка є найбільш оригінальною і цікавою рисою Рубчакової поезії.

Б. Бойчука критик вважає малощо не за патологічне явище, навіть висловлює добросердешне бажання дати йому «поштовх під бороду», щоб вилікувати його від крайнього песимізму. Чомусь Гординський думає, що песимізм мусить неодмінно бути наслідком якихсь подій в особистому житті «пацієнта», і тому Бойчуків світогляд йому незрозумілий. Багато краще можна зрозуміти Бойчука та його поезію, якщо розглядати песимізм не як наслідок чи витвір особистого досвіду, а як загальнофілософічну концепцію нездібности людської волі досягнути внутрішньої цілі в зовнішньому світі, тому що духові правди не завжди входять в зовнішні рамці реальности.

Тепер щодо впливів, яким, на думку С. Гординського, піддалися ці три молоді поети. Гординський оплакує величезний вплив Еліота і його школи і ігнорацію «поета молодої (?) Америки» Вітмена. Треба визнати, що Еліот сильно вплинув на Бойчука і подекуди на Рубчака, хоч останній, завдяки своєму знанню французької та німецької, а передусім української поезії, піддався багатьом впливам різних течій і поетів, з яких йому може найближче стоїть Рільке. Однак Тарнавський є прихильником екзистенціялістичної філософії Сартра, а в мистецькому аспекті належить до течії сюрреалістичної поезії еспанців Неруди та Гарсія Льорки, головно нью-йоркського Льорки — як школи Еліота і Павнда.

В своєму незадоволенні «надмірним» впливом Еліота і залишенням поза увагою Вітмена С. Гординський не постарався зрозуміти, чому саме Еліотове шукання індивідуального спасення в світі «порожніх людей», серед модерної «пустелі» могло скорше і сильніше притягнути думаючу молодь, ніж Вітменове романтичне захоплення стихією, його віра в людство, цивілізацію, поступ. Духова криза нашої доби показала, що філософічний оптимізм дев'ятнадцятого століття був невиправданий, що механізація й індустріялізація розвинули й збагатили зовнішній світ коштом внутрішніх, загальнолюдських вартостей, що революції й перевороти не принесли обіцяного «раю на землі». Якими наївними і навіть дитячими здаються тепер Вітменові пісні про поступ! Сини батьків, що здобували «місто конкістадорів», тепер самі ув'язнені в його холодних камінних мурах.

Ще одна точка, а саме твердження, що поет повинен бути свідомим своєї відповідальности перед середовищем і нацією. Очевидно, поет є відповідальним членом середовища — він збагачує його своєю творчістю, етична вартість якої побудована на щирості і прагненні правди. Він не робить з поезії інструменту для політичних чи інших цілей — на зразок соцреалізму, — які нічого спільного з мистецтвом не мають, стережеться тенденційности і дидактичности.

Думка С. Гординського про поетичну «відповідальність» дещо відмінна. Він охоче дав би поетам ще й ролю вихователів чи провідників, але тільки в тому напрямі, який ухвалений самим Гординським. Це досить дивний спосіб думання; з одного боку, бажання надати певного ідеологічного напрямку поетам, втиснути їх в заздалегідь схвалену критиком форму, а з другого боку — вимагати від них «справді вільної творчости» і «протиставлення настроям в суспільстві». Може якраз в їх поезії й є реакція на певні настрої в нашому суспільстві чи в ширшому, американському середовищі? Може обмежений світогляд оточення, його байдужість чи навіть ворожість до нового спонукали Тарнавського називати людей «порожніми, як глечики»? Може саме такою реакцією є й Бойчуків «біль» і Рубчакове шукання «маленького талісмана», загубленого в механізованій цивілізації нашого століття?

Ж. ВАСИЛЬКІВСЬКА

digitized by ukrbiblioteka.org

Яків ВЕРЕС

Пародіяріюм

Проф. В. ДЕРЖАВИН

АКАДЕМІЧНИЙ ПЕРЕКЛАД З «ЕВГЕНИЯ ОНЕГИНА»

(Ліворуч оригінал, праворуч переклад,щоб не дорікали на неточність)

Мой дядя самых честных правил.
Когда не в штужу занемог,
Он уважать себя заставил
І лучше видумать не мог.

Отож мій вуй пишночеснотний,
Як ймив 'го грець не жартома,
Вжив мус, його числили б цнотним,
Пак ліпш всяк вигад був б дарма.

Его пример другим наука,
Но Боже мой, какая скука
С больным сидеть и день, и ночь,
Не отходя ни шагу прочь!

Його екзампель овим учба,
Та крий, Перуне, що за мучба
З хвірцем енюївать день й ніч
Не крочучи ні крихти пріч!

Какое низкое коварство
Полуживого забавлять,
Ему подушки поправлять,
Печально подносить лекарство,
Вздыхать, и думать про себя:
Когда же черт возьмет тебя?

І скіль підступна низьковина:
Двічвертитрупа гойно бав,
Фіґуру подушк 'му поправ,
Ручи 'му з тристом медицину,
І зідхом твар криви, в'яв сни:
Коли ж ті трафить шляк ясний?

Увага: читаючи цей переклад уголос,рекомендовано пускати метронома, домагаючись виразної цезури; дикції поможе пресура діяфрагми камінням.

РЕЦЕНЗІЯ НА ЗБІРКУ ТВОРІВ ПОЕТА ТАЛИМОНА КУРОЧКИ-ПІВНИКОВИЧА «РОЗКВІТЛИЙ ПУП»

На маргінесі століття варт поставити вмотивоване мотто з передостаннього римлянина пракитайської Ренезанції, Мау Фі-ги: «Тая жона сіпа ліпо, коя кужіль моче в чай». Талимон Курочка-Півникович дактиличними енжамбманами, які, графічно координовані, творять систему паралепіпедів (пор. В. Зноско-Боровський. «Геометриди п'ятого виміру», стор. 4711, вид. Деврієн, СПБ, 1889), котрі, дорівнюючи неповному пеанові, ізольованому в розчині стронцію 9, спричиняються до т. зв. «ефекту зіяння», непередбаченому ні Потебнею, ані, звісно ж, Костецьким («Сікамбр», кн. 181, стор. 03 (!!), Міттенвальд-Філядельфія, циклост. видавництво «Где наше не пропадало») — зайвий доказ нежиттєвости «органічности» купно з її шереховістичними епігонами, а відтак у незайманому катрені

«Зорі — мрії, о, жалі
Висіли на призьбі.
Час лічити мозолі
Достеменно визрів»

поетично розкривають криптограму розквітлого пупа в непереверщеному шедьоврі.

Емма АНДІЄВСЬКА

1. РОЗДОРІЖЖЯ

Д купив собі ковбаси робити компреси. Принісши куплене до своєї кімнати, він насамперед гарно розпрасував собі живіт і повіки, щоб ковбасні компреси краще приставали. Потім він розгорнув Петрарчин сонет, в якому була завинена ковбасу, — і прислухався. З ковбаси скапувала тоненька фіялкова музика. Д, нашвидку перетворившися на трамвай, ухопив музику за вуха, розчепірив їй лапки, при чому боляче порізав собі пальці об гострі краї музики, та надів її собі на потилицю. «То свинство, сказала музика, що ж тепер робитимуть зорі, яких я полишила в позичковій касі?» «Атож, обізвався сонет: це просто неможливо, я скаржитимуся до міністерії забобонів і до редакції «Українського Самостійника», нехай би зрештою прибрали цього несамовитого Д!» Ввійшли три хатні господині й підсмажили ковбасу на розкритому і стомленому зеленому небі. Д захитався. Він був кінчений, але не кінчені були його пригоди, що їх багацько ще напродукує авторка при допомозі вічного пера, вершкового морозива і риб'ячої луски.

2. ПОЕЗІЇ

Дорога небу слимаками:
«Овсінь!» — і долі попира.
Звіря у протинку пером,
а далі дригають наркоми.

Кудакчуть кози. Грона кіз,
де плентає Попокатлепетл
ведуть петунію на казнь,
гей казнащо, а місяць попіл
везе ожиною (джигун!)
і ніжно, де нага троянда,
дижурить пень — і наздогін:
Лови! Летючі леви Інду
між партами, щоб Андіє...
Але було вже надто ра.

ДІМА

КВІТОНЬКИ ТА ЯГІДОНЬКИ

(З вісімнадцятої книжечки віршиків)

АВТОПОРТРЕТ

Мов травонька шепоче чижику,
Як жайворонок пестить нивоньку,
Живе замріяна в Парижику,
І сонечко вітає Дімоньку.

НА АЛЬБОМОВОМУ АРКУШІ

Часом буваю мудра,
Часом — як хвилька блакитна.
Інколи — надіну хутро,
А ні — то блюзку оксамитну.

Часом хочеться їсти —
Маку чи конопельки...
Мов чайка Дніпрова, чиста,
Заплету джеґерельки.

А синього вітру анданте —
Нечемне! Не слуха! Тікає...
Я так гарно-гарно вив'язую банти!
Ось яка я!

Богдан БОЙЧУК

ТВЕРДИЙ ЗНАК

(Поезобіль)

1. Я запитую вас:

Для,
питаю вас, для
чого
(О! Я ж таки питаю вас!)
Чого для
нема в нас твердого
дуже твердого
знаку?
Такого,
щоб припечатував
Ісаіє, лікуй!
чіткою печаткою
мляве слово.
Га?
Розпанахані чоловічі рими
з м'ясивом, подібним до красного кавуна;
кричатиму
Абіє дондеже яко.
крича ча ча
ти
му
ребрами несхожених доріг, і
позиками Вітменових ритмів:
Ісаіє, о!
де твердий знак?
ЗНАК
де подівся твердий
аз буки віді
Ну?
Ото ж бо і є.
глагол добро. Добро?
Обкладинками віршозбірки:
камінь, камінь.
рци слово твердо.

2. Розпука

Розпука
розпукується,
пука
Како люди мислете
роз. Розумієте!
Все.
Ісаіє, ех-х!

Американський поет про книгу „THE MUSE IN PRISON"

Американський поет Е. Л. Мадж в часописі «The Carmel Pine Cone-Cymbal» від 9 листопада 1956 помістив статтю про книгу Яра Славутича «The Muse in Prison» (українське її видання ми вже відзначали в «УЛГ»). Мадж пише:

«З усіх книжок, прочитаних мною за останні роки, невелика збірка під заголовком «Муза в неволі» потрясла мене найбільше. Ця книжка присвячена поетам і поезії України... сумна розповідь про те, як систематично й безжалісно здушувалась українська література. Спалити книги гордої культури — це значить знищити шматок самого народу, навіть якби його письменників не було знищено або доведено до самогубства. Такий злочин рівнозначний народовбивству».

Рецензент переповідає далі основні факти «російського наступу на українську культуру» та цитує окремі поезії, що були подані в книзі Славутича в англійському перекладі. Зокрема Мадж зупиняється на Влизькові і пише:

«Олексу Влизька, чия »Дев'ята симфонія« є одним з найкращих українських творів, написаних в останні десятиріччя, було розстріляно як українця-патріота в 1934 році, коли йому було тільки 26 років. Але з темряви сучасної України приходить цей чудовий ідеал (з «Дев'ятої симфонії»), що дивно контрастує з ідеями урядової системи, яка вбиває поетів і спалює їхні книги:

...любити землю, звіра, люд,
і жити сонцем, тільки сонцем жити,
та власним потом здобувати щастя
своїм синам, онукам і нащадкам
далеких днів!

«Маленька книжка „Муза в неволі" вразила мене своєю героїчною розповіддю про сміливі голоси, що пробивають стіни доневоленої культури. Я також вражений, що людина, яка тільки кілька років почала вивчати англійську мову, змогла написати так зрозуміло цю розповідь і викласти своє послання так сильно, що вона викликає глибокі симпатії до себе, і одночасно з таким холоднокровним спокоєм, який свідчить про те, що українська культура ще живе».

Подав Олександер ДІБЕРТ

КНИГА, НЕОБХІДНА В КОЖНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ХАТІ

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ УКРАЇНОЗНАВСТВА

видає:
НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. Т. ШЕВЧЕНКА

Найкращий подарунок при кожній нагоді!

I, II, III — перша, загальна частина (ЕУ/1), цілість у трьох томах; ціна дол. 45.—; вже давно появилася.
1. 2, 3, 4, 5 — друга, словникова частина (ЕУ/2), цілість у п'яти томах, ціна в передплаті: дол. 50.—; після появи четвертого тому: дол. 75.—; вже появився перший том.

Ціни в іншій валюті відповідають рівновартості доляра. Ближчі інформації уділяє і гроші приймає:

Verlag Molode Zyttia, München, Dachauer Str 9/II. Germany.

Адреси наших представників

Австралія:	**Fokshan Library & Book Supply** 1 Barwon Street **Glenroy W. 9, Vic.**
Австрія:	Вплати пересилати безпосередньо **на адресу в-ва СУ.**
Аргентіна:	**Prof. Bohackyj Jurij** c. Soler 5039 **Buenos Aires**
Бельгія	**O. Zmija** 9, rue des Brasseurs **Louvain**
Великобританія:	**Ing. Jaroslaw Hawryliw,** 135 Beech Rd. **St. Albans, Herts.**
Венесуела:	**Mr. A. Dejneka** Catia — Alta Vista Calle S-n Szidro Nr 40a **Caracas**
Канада:	**O. I. Eliashevsky** 118 Medland St. **Toronto 9, Ont.**
США:	**G. Lopatynski** 875 West End Ave, Apt. 14b **New York 25, N. Y.**
Франція і Туніс:	**Soroczak Miroslaw** Oury-Sud 69 **Florange (Moselle)**
Швайцарія:	**Dr. Roman Prokop** Schwarztorstr. 120 **Bern**
Швеція:	**Harbar Kyrylo** Box 62 **Huddinge**

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ
на
«УКР. ЛІТЕРАТУРНУ ГАЗЕТУ»

	на півріччя	на рік
Австралія	5,6 шил.	11 шил.
Австрія	8,0 шил.	16 шил.
Аргентіна	6 пез.	12 пез.
Бельгія	34 фр.	68 фр.
Бразілія	16 кр.	32 кр.
Великобританія	5,6 шил.	11 шил
Венесуела	2,20 бол.	4,40 бол.
Голляндія	3,00 г.	6 гул.
США і Канада лет. пошт.	1,10 дол.	2,20 дол.
звичайною	0,90 дол.	1,80 дол.
Німеччина	3,0 нм.	6 нм.
Франція і Туніс	200 фр.	400 фр.
Швайцарія	3,25 фр.	6,50 фр.
Швеція	5 кор.	10 кор.

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА ГАЗЕТА

UKRAINISCHE LITERATUR-ZEITUNG
THE UKRAINIAN LITERARY MAGAZINE
NOUVELLES LITTÉRAIRES UKRAINIENNES

Herausgeber: Ukrainische Gesellschaft für Auslandsstudien e. V.
Geschäftsführer: Bohdan Kordiuk

Редагують:
Іван Кошелівець, Юрій Лавріненко
Статті, підписані автором, не конче висловлюють погляди редакції.

Адреса редакції:
München 2, Karlsplatz 8/III, Deutschland
Tel.: 59 46 67

Druck: „BIBLOS" G. m. b. H., München 13, Heßstr. 50-52